

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

#MILLİ
TEKNOLOJİ
HAMLESİ

TRB2 BÖLGESİ YENİ NESİL GİRİŞİMCİLİK POTANSİYELİ RAPORU

MAYIS 2024

İçindekiler

Tablolar	ii
Grafikler	ii
1. GİRİŞ	1
1.1. Raporun Amacı ve Hedefleri.....	1
1.2. Tanımlar ve Kavramlar.....	2
2. TRB2 BÖLGESİ GİRİŞİMCİLİK EKOSİSTEMİ MEVCUT DURUMU	4
2.1. Bölgenin Genel Ekonomik, Sosyal ve Demografik Durumu	4
2.2. Bölgedeki Girişimcilik Faaliyetleri, Başarı Hikâyeleri, Karşılaşılan Zorluklar.....	8
2.3. Girişimcilik Eğitimi ve Destekleyici Hizmetlerin Durumu, Yerel Aktörlerin Girişimcilik Politikaları ve Uygulamaları	12
3. DÜNYA GENELİNDE VE TÜRKİYE’DE YENİ NESİL GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ	15
3.1. Teknoloji Tabanlı Girişimcilik	16
3.2. Sosyal Girişimcilik	22
3.3. Yeşil Girişimcilik	27
4. ALAN ARAŞTIRMASI	31
4.1. Metodoloji	31
4.1.1. Ölçekler ve Veri Toplama Aracı	32
4.1.2. Veri Analizi Yöntemi	33
4.1.3. Örneklem ve Örnekleme Yöntemi	34
4.2 Veri Analizi ve Bulgular	34
4.2.1. Çerçeve Koşullar	35
4.2.2. Sistemik Koşullar.....	40
4.2.3. Korelasyon Analizi	48
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	49
6. KAYNAKÇA	54

Tablolar

Tablo 1 Ekonomik Göstergeler	5
Tablo 2 Yaş Dilimlerine Göre Nüfus Dağılımı	6
Tablo 3 İş gücü İstatistikleri	7
Tablo 4 Düzey II bölgeleri bazında Ar-Ge Harcamalarının bölge geliri içindeki payı	7
Tablo 5 Sosyal Etkileşimin Formları	24
Tablo 6 Anket katılımcılarının yaş dağılımı	35
Tablo 7 Resmi Kurumlar değişkeninin ortalama değerleri	35
Tablo 8 Girişimcilik Kültürü değişkenlerinin ortalama değerleri	37
Tablo 9 Fiziksel Altyapı değişkenleri ortalama değerleri	38
Tablo 10 Talep değişkenlerinin ortalama değerleri.....	39
Tablo 11 Talep değişkenlerinin ortalama değerleri.....	40
Tablo 12 Ağlar değişkenlerinin ortalama değerleri	40
Tablo 13 Ağlar değişkenlerinin ortalama değerleri	41
Tablo 14 Liderlik değişkenlerinin ortalama değerleri.....	42
Tablo 15 Liderlik değişkenlerinin ortalama değerleri.....	42
Tablo 16 Finansman Değişkenlerinin ortalama değerleri.....	43
Tablo 17 Finansman Değişkeninin ortalama değerleri	44
Tablo 18 Yetenek Değişkenlerinin ortalama değerleri	45
Tablo 19 Yetenek Değişkenlerinin ortalama değerleri	45
Tablo 20 Destek ve Aracı Hizmetler Değişkenlerinin ortalama değerleri.....	47
Tablo 21 Korelasyon Analizi bulguları.....	48

Grafikler

Grafik 1 Türkiye ve TRB2 Bölgesi Yaş Dilimleri Yüzde Dağılımı.....	6
Grafik 2 TRB2 Bölgesi İşgücü İstatistikleri	7
Grafik 3 Teknoloji Kategorilerine Göre Küresel İş İlanları Artış Oranları	17
Grafik 4 Teknoloji Kategorilerine Göre Mevcut ve Yeni İş İlanları Sayıları	18
Grafik 5 Aldığı Yatırım Miktarına Göre Startup Fonlamaları	19
Grafik 6 Aldığı Yatırım Sayısına Göre Startup Fonlamaları	20
Grafik 7 Sosyal Girişimcilik Faaliyet Alanları.....	25
Grafik 8 Yeşil Girişimlerin Sektörel Dağılımı	30
Grafik 9 Yeşil Girişimlerin Sektörel Dağılımı	30
Grafik 10 Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı	35
Grafik 11 Resmi Kurumlar değişkeninin ortalama değerleri	36
Grafik 12 Girişimcilik Kültürü değişkeni ortalama değerleri.....	37
Grafik 13 Fiziksel Altyapı değişkenleri ortalama değerleri	38
Grafik 14 Destek ve Aracı Hizmetler Değişkenlerinin ortalama değerleri.....	47
Grafik 15 Çerçeve Koşullar Endeks değerleri.....	50
Grafik 16 Sistemik Koşullar Endeks değerleri	50
Grafik 17 Girişimcilik Ekosistemi Endeks değerleri.....	51

Şekiller

Şekil 1 Innovan	13
Şekil 2 Van Teknokent	14
Şekil 3 Bitlis TEKMER	14
Şekil 4 Araştırma Modeli	31

Kısaltmalar

AI	Yapay Zekâ
AR-GE	Araştırma ve geliştirme
BTK	Bilgi Teknolojileri Kurumu
ÇKE	Çerçeve Koşullar Endeksi
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
EC	Avrupa Komisyonu
FINTECH	Finansal Teknolojiler
GEE	Girişimcilik Ekosistemi Endeksi
GEM	Global Entrepreneurship Monitor (Küresel Girişimcilik Monitörü)
GSYF	Girişim Sermayesi Yatırım Fonu
HEALTTECH	Sağlık Teknolojisi
TRB2	Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerinden oluşan düzey II bölgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
NEET	Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olanlar
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SaaS	Hizmet Olarak Yazılım
SOGİP	Sosyal Girişimcilik Programı
SKE	Sistemik Koşullar Endeksi
STB	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UK	Birleşik Krallık
UN	Birleşmiş Milletler
WEF	Dünya Ekonomik Forumu

TRB2 BÖLGESİ YENİ NESİL GİRİŞİMCİLİK POTANSİYELİ RAPORU

1. GİRİŞ

1.1.Raporun Amacı ve Hedefleri

Bu rapor, TRB2 Bölgesi'nin (Bitlis, Muş, Hakkâri, Van) yeni nesil girişimcilik potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yeni nesil girişimcilik, hızla gelişen teknolojik ortamda, inovasyon, Ar – Ge ve küresel rekabet gücü gibi konuları merkeze alarak şekillenmektedir. Bu çalışma, bölgesel girişimcilik potansiyelini, bölgedeki yetenek havuzunu, yerel kamu kurum ve kuruluşlarının girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi sürecinde oynayabileceği rolleri, ekosistemin kaynaklarını ve girişimcilikle ilgili sosyoekonomik dinamikleri incelemeyi hedeflemektedir.

Rapor bölgede girişimciliği hızlandırabilecek fırsatları ve olası engelleri tespit etmeyi ve böylece bölgesel düzeyde uygulanabilecek politika ve strateji önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada TRB2 Bölgesi'ne odaklanılmış olmakla birlikte Türkiye ve küresel eğilimler de değerlendirilmektedir. Nicel ve nitel araştırma metodolojilerini bir araya getiren raporda anketler, derinlemesine mülakatlar, odak grup toplantıları ve ikincil veri analizleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın, TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik potansiyelini ortaya koyması ve bu potansiyeli harekete geçirecek stratejiler oluşturmayı amaçlayan bölgesel kamu kurum ve kuruluşları, yatırımcılar, akademisyenler ve girişimciler için önemli bir kaynak teşkil etmesi beklenmektedir.

Bölgenin ekonomik yapısı, demografik özellikleri ve girişimcilik kültürü yapılacak analizlerin temelini oluşturmaktadır. Bölgenin girişimcilik faaliyetleri için sunduğu benzersiz fırsatlar ve karşılaşılan zorluklar, yerel ve ulusal düzeydeki politika yapıcılar için önemli veri noktaları sunmaktadır. Çalışmanın, bölgenin girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi yönünde politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Onikinci Kalkınma Planı'nda 'Sektörel Politikalar' kapsamında Girişimcilik ve Kobi'ler ön plana çıkarılmıştır. Bu bölüm, Türkiye'nin gelecek dönemde girişimcilik ekosisteminin gelişimine odaklanan politikaları ve önlemleri içermektedir. Burada belirtilen temel amaç, KOBİ'lerin ve girişimcilerin finansmana erişimlerini, kurumsal yetkinliklerini ve verimliliklerini artırarak, yenilikçilik kapasitelerini genişletmek ve onları tedarik zincirlerinde daha etkin rol almaya teşvik etmektir. Bu politikaların, aynı zamanda ihracat, yenilikçilik ve rekabetçilik düzeylerini artırarak ekonomik büyümeye ve istihdama daha fazla katkıda bulunmaları hedeflenmektedir.

Bu kapsamlı vizyonun ışığında, raporun ikinci bölümünde TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik ekosistemi derinlemesine incelenmektedir. Bu analizde bölgenin ekonomik, sosyal ve demografik yapısına dair veriler önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, bölgede gerçekleşen girişimcilik faaliyetleri, başarı öyküleri ve geçmiş çalışmaların bulguları da bu bölümün temel taşlarını oluşturmuştur. Raporun bu kısmında,

bölgesel girişimciliği teşvik eden hizmetler ve inisiyatifler de detaylı bir şekilde ele alınacak, böylece TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik potansiyelinin tam bir resmi çizilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde Türkiye ve dünya genelinde mevcut eğilimler üç farklı başlık altında değerlendirilmiştir. İlk başlıkta yeni nesil girişimcilik aktivitelerinin büyük bölümünü oluşturan teknoloji tabanlı girişimcilik ile ilgili eğilimler; ikinci başlıkta bölgede yaygın bir şekilde ele alınan sosyal girişimcilik faaliyetler; üçüncü ve son başlıkta ise önemi gittikçe artan yeşil girişimcilik ile ilgili dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölümde araştırmanın modeline ve bu model üzerinden kurgulanan metodolojiye yer verilmiştir. Araştırmada korelasyon analizi, endeks çalışması ve nitel analizler kullanılmıştır. Bölgenin yeni nesil girişimcileriyle yüz yüze gerçekleştirilen anketlerin sonuçları analiz edilerek, tanımlayıcı istatistikler ve bulgular paylaşılmıştır. Bulguların istatistiksel anlamlılıkları göz önünde bulundurulmuştur.

Raporda son olarak, TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik potansiyelini maksimize etmek için stratejik öneriler geliştirilmiştir. Bu önerilerin, bölgesel girişimciliği teşvik etmek, yatırımları çekmek, inovasyonu desteklemek ve yerel girişimcilerin küresel pazarlara erişimini kolaylaştırmak konularında katkı sağlaması beklenmektedir. Bu stratejiler yoluyla, TRB2 Bölgesi'nin ulusal düzeyde rekabet edebilir bir girişimcilik merkezi haline gelmesi ve bölgenin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sunması hedeflenmektedir. Bu önerilerin gerçekleştirilmesinin, ayrıca Türkiye'nin genel girişimcilik ekosistemine de olumlu yansımalar yapması ve ulusal ekonomik büyümeye destek vermesi beklenmektedir.

1.2.Tanımlar ve Kavramlar

Yeni nesil girişimcilik, yenilikçilik, araştırma geliştirme ve küresel rekabet gibi unsurları merkeze alarak şekillenen bir girişimcilik yaklaşımını ifade etmektedir. Yeni nesil girişimler, genellikle yüksek büyüme potansiyeli olan ve teknoloji yoğun sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerdir. Yeni nesil girişimcilik kavramı, teknolojinin tüm süreçlerde etkin bir şekilde kullanılması noktasında geleneksel girişimcilik kavramından ayrılmaktadır.

Startup ya da teknoloji tabanlı girişimler, hızlı büyüme potansiyeli ve hedefi olan ve yaptığı çalışmalarda bir yenilik barındıran yeni kurulmuş şirketler olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel girişimler özellikle sermaye kaynaklı riskleri minimize etmek adına daha kontrollü büyüme eğilimindeyken, startuplar bunun aksine kısa sürede ölçeklenerek girdiği alanı domine etmek eğiliminde olurlar. Bundan dolayı startupların büyüme oranları haftalık büyüme şeklinde takip edilmektedir.

Girişimcilik ekosisteminin bir diğer unsuru da sosyal girişimlerdir. Sosyal girişimler, kârlarını maksimize etmek yerine sosyal, kültürel ve/veya çevresel faydayı ön plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla

pozitif sosyal etki yaratabilmek amacıyla hareket etmektedirler. Elde ettikleri kârı da büyük oranda sosyal hedeflerine erişmek amacıyla kullanmaktadırlar.

Startuplar gerek hızlı büyüyebilmek gerekse de değerlendirmelerini artırmak adına finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Pek çok girişimci kendi imkânları veya çevresinin katkısı ile yola çıkmakta fakat bir noktadan sonra varlığını devam ettirebilmesi için dışarıdan şirkete nakit akışı temin etmesi gerekebilmektedir.

Bu girişim finansmanı modellerinin başında girişim sermayesi ve kurumsal girişim sermayesi gelmektedir. Bu fonlar temelde kurumsal yatırımcıların ve büyük ölçekte varlıklı bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Girişim sermayedarları, fon sağlayacakları şirketlerin gelecekteki gelir ve nakit akışları ile ilgili önemli risklerin olduğu ancak kârlarının da yüksek olabileceği bilinci ile finansman sağlamaktadırlar. Sermaye, kredi olarak değil, işletmelerdeki öz sermaye payları gibi kullanılmaktadır. Girişimci, startuptaki hisselerinin anlaşma sağlanan bir oranı karşılığında bu sermayeyi elde edebilmektedir. Girişim sermayesi, alternatif seçeneği olmayan ve büyük sermaye gereksinimi olan işletmeler için en uygun finansman seçeneklerinden biridir.

Startupların finansman sağlama yollarından biri de melek yatırımcılardır. Melek yatırım, girişim konusunda uzmanlaşmış, sektör bilgisi olan yatırımcıların, yeterli sermaye ve bilgi birikimine sahip olmayan startup girişimcilere hem finansal destek hem de danışmanlık hizmeti vermeye dayalı bir finansman elde etme yöntemidir.

Kitle fonlama araçları Türkiye’de ilk tebliğin yayın yılı olan 2021’den sonra uygulanmaya başlanmıştır. Kitle fonlama paya dayalı ve borca dayalı olmak üzere iki çeşit üzerinden tanımlanmaktadır. Ülkemizde paya dayalı kitle fonlama metodu aktif olarak kullanılmakta iken borca dayalı kitle fonlama metodu henüz uygulanmamaktadır. Kitle fonlama yönteminde yatırımcının melek yatırımcı veya nitelikli yatırımcı olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Dolayısıyla katılım genele yani kitleye açıktır.

Bir diğer alternatif finansman aracı olan etki yatırımcılığı, finansal getirilerin yanı sıra toplumsal ve çevresel olumlu etkiler yaratmayı hedefleyen bir yatırım yaklaşımıdır. Bu tür yatırımlar, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamakta ve genellikle eğitim, sağlık, temiz enerji, çevre koruma gibi alanlarda gerçekleştirilmektedir. Etki yatırımcılığının temelinde, yalnızca mali kazanç elde etmek yerine, yatırımın sosyal ve çevresel sonuçlarını da göz önünde bulundurma anlayışı yatmaktadır. Bu yaklaşım, hem yatırımcıların hem de hedef kitlenin ihtiyaçlarını dengeli bir şekilde karşılamaya çalışmaktadır. Etki yatırımcılığı, özellikle sosyal girişimciler ve yenilikçi iş modelleri için önemli bir finansman kaynağı olarak görülmekte ve giderek daha fazla yatırımcının ilgisini çekmektedir.

Girişimcilik ekosisteminde önemli bir yere sahip olan kuluçka merkezleri, yeni kurulan veya erken aşamadaki startuplara iş geliştirme desteği, mentorluk, ofis alanı ve bazen de sermaye sağlayan kuruluşlardır. Bu merkezler, genellikle girişimcilerin iş fikirlerini geliştirmelerine, ürünlerini

pazarlamaya hazır hale getirmelerine ve ilk müşterilerini bulmalarına yardımcı olmaktadır. Kuluçka merkezlerinin sunduğu hizmetler, girişimcilerin iş modelini test etmelerine, pazar araştırması yapmalarına ve iş planlarını geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Ayrıca, bu merkezlerde genellikle yerel iş dünyası ve yatırımcılar ile bağlantı kurma fırsatları da sunulmaktadır.

Hızlandırıcı programlar, genellikle belirli bir süre boyunca (örneğin 3-6 ay) girişimcilere yoğun eğitim, mentorluk ve ağ oluşturma fırsatları sunan programlardır. Bu programlar, startupların hızlı bir şekilde pazarda yer edinmelerini, iş modellerini geliştirmelerini ve yatırım çekmelerini hedeflemektedirler. Hızlandırıcılar, genellikle girişimcilere sermaye yatırımı yaparak karşılığında şirketin küçük bir hissesini alırlar. Bu programların sonunda genellikle bir “demo günü” veya “yatırımcı günü” düzenlenir, burada iş fikirlerini yatırımcılara ve diğer ilgili taraflara sunarlar. Hızlandırıcı programlar, özellikle yenilikçi ve yüksek büyüme potansiyeline sahip startuplar için önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu programlar ayrıca, girişimcilerin iş ve teknoloji dünyasında önemli bağlantılar kurmalarında yardımcı olmaktadır.

2. TRB2 BÖLGESİ GİRİŞİMCİLİK EKOSİSTEMİ MEVCUT DURUMU

2.1.Bölgenin Genel Ekonomik, Sosyal ve Demografik Durumu

Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerinden oluşan TRB2 Bölgesi, Türkiye’nin doğu ve güneydoğu kısmında yer almaktadır. İran ve Irak ülkelerine sınır olan bölge, Azerbaycan ve Nahçıvan arasında açılan Zengezur Koridoru ile Azerbaycan’a ve dolayısıyla Kafkaslara kolayca erişebilir bir noktada bulunmaktadır.

TRB2 Bölgesi stratejik bir konuma sahip olup özellikle Orta Doğu, Kafkasya ve Asya odaklı küresel gelişmelerden etkilenme potansiyeli yüksektir. İran ve Irak ile sınır kapıları bulunan bölge; Suriye, Afganistan, Pakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan ve Ermenistan ülkelerine oldukça yakın bir coğrafyada yer almaktadır. Bölgede İran ve Irak ülkelerine açılan 2 tanesi faal olmak üzere toplamda 4 sınır kapısı mevcuttur. Bu durum, karayolları üzerinden ulaşım ve lojistik hizmetlerinde bölgenin ön plana çıkmasını sağlamakla birlikte sınır ticareti başta olmak üzere ihracat ve ithalat faaliyetlerini de destekleyecek niteliktedir. Ayrıca bölge, Türkiye’nin ve Avrupa’nın Asya’ya açılan kapısı konumundadır. Van merkezli 2 saatlik uçuş mesafesinde yaklaşık 200 milyon kişilik pazarı içeren 21 ülkeye ulaşılmaktadır. Bölge, sahip olduğu stratejik konumu itibarıyla İran, Irak, Ermenistan ve Azerbaycan ülkeleri ile olan ticarete önemli bir üs konumundadır.

TRB2 Bölgesi, ekonomik, sosyal ve demografik göstergeler açısından bazı önemli farklılıklara sahiptir. Tablo 1 incelendiğinde 2022 yılı itibarıyla, bölgenin kişi başı geliri \$3.844 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, Türkiye genelinin kişi başına gelir ortalamasının (\$10.659) oldukça altında kalmaktadır. Bu durum, bölgenin ekonomik açıdan Türkiye geneline göre daha zorlu şartlarda varlığını sürdürmeye çalıştığını göstermektedir.

Nüfus yoğunluğu incelendiğinde, TRB2 bölgesinde kilometrekare başına 52 kişi düşerken, Türkiye genelinde bu rakam 111'dir. Bölge Türkiye geneline göre daha az yoğun bir nüfusa sahiptir. Öte yandan, TRB2 Bölgesi'nde 2022 yılı için yıllık nüfus artış hızı 8,12% olarak hesaplanmıştır. Söz konusu artış hızı, bölgede nüfusun arttığını ve bu trendin Türkiye genelinin yıllık nüfus artış hızı olan 7,05%'in üstünde olduğunu göstermektedir.

Ortalama hane halkı büyüklüğü, TRB2 Bölgesi'nde 4,3 iken Türkiye genelinde bu rakam 3,1'dir. Bu durum bölgedeki ailelerin daha kalabalık olduğuna işaret etmektedir. Şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı ise TRB2 Bölgesi için %79,9 iken Türkiye genelinde bu oran %93,36'dır. Bölgenin nüfusunun büyük bir kısmının şehirlerde yaşamakla birlikte kentsel yoğunluk Türkiye geneline göre daha azdır.

İşsizlik oranları ele alındığında, TRB2 Bölgesi'nin %17,2 ile oldukça yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. Türkiye genelinin işsizlik oranı olan %10,4'ün oldukça üstünde bir orana sahip olan bölgede, bu durum ekonomik zorlukları ve bölgedeki işsizlik sorununun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Tablo 1 Ekonomik ve Nüfus Göstergeleri

	TRB2 Bölgesi	Türkiye
Kişi Başına Gelir (2022)	\$3.844	\$10.659
Nüfus	2.174.863	85.372.377
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km²)	52	111
Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	8,12	7,05
Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	4,3	3,1
Şehir Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı	79,9	93
İşsizlik Oranları	17,2	9,4

Kaynak: TÜİK, 2023 yılı verileri

Bölgeye dair incelenen demografik verilere göre, Türkiye geneline kıyasla TRB2 Bölgesi'nin yaş dağılımı farklılık göstermektedir. 0-14 ve 15 – 29 yaş aralıklarındaki yüzdesel dağılım Türkiye'deki dağılımın oldukça üzerindedir. Bu demografik dağılım, bölgenin ekonomik ve sosyal potansiyeline dair önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle 15-29 yaş aralığındaki nüfusun yüksek olması, bölgede genç ve dinamik bir nüfusun bulunduğunu göstermektedir. Bu da yeni nesil girişimcilik potansiyelinin yüksek olabileceği anlamına gelmektedir. Genç nüfusun aktif olduğu bölgelerde, yenilikçi fikirlerin ve girişimlerin ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir.

Tablo 2 ve Grafik 1'de detaylarına yer verilen bu demografik yapının, bölgenin ekonomik ve sosyal gelişimine katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Veriler incelendiğinde TRB2 Bölgesi'nde genç ve dinamik bir nüfus bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu demografik yapının, bölgenin ekonomik ve sosyal

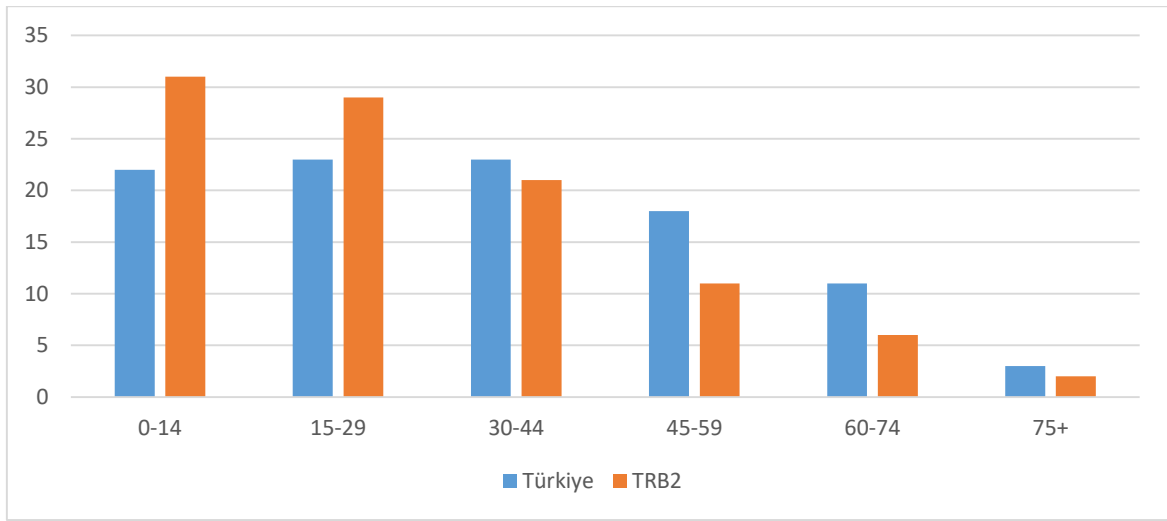
gelişimine katkıda bulunabileceği ve yeni nesil girişimcilik potansiyeli açısından, bölge için büyük bir avantaj olduğu değerlendirilmektedir. Bu potansiyelin değerlendirilmesi ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması için uygun politika ve stratejilerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Tablo 2 Yaş Dilimlerine Göre Nüfus Dağılımı

Yaş Dilimleri	0-14	15-29	30-44	45-59	60-74	75+	Toplam
Türkiye	18.311.633	19.415.100	19.161.049	15.725.979	9.621.564	3.137.052	85.372.377
TRB2	659.936	635.148	461.786	250.476	130.811	36.706	2.174.863

Kaynak: TÜİK, 2023 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Nüfus İstatistikleri

Grafik 1 Türkiye ve TRB2 Bölgesi Yaş Dilimleri Yüzde Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2023 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Nüfus İstatistikleri

2022 yılı verileriyle işgücü istatistiklerine Tablo 3 ve Grafik 2’de yer verilmiştir. Veriler incelendiğinde işgücüne katılma oranı TRB2 bölgesinde %49,7 iken, Türkiye genelinde bu oran %53,1’dir. Bu, TRB2 Bölgesi’ndeki nüfusun daha az bir kısmının işgücü piyasasına dâhil olduğunu göstermektedir. Girişimcilik açısından bu durumun, bölgedeki potansiyel işgücünün tam olarak kullanılmadığına işaret etmektedir.

TRB2 Bölgesi’nde istihdam oranı %40, Türkiye genelinde istihdam oranı ise %48,3’tür. Bu durum, TRB2 Bölgesi’ndeki işgücünün daha azının istihdam edildiğini, yani iş bulma konusunda zorluklar yaşandığını göstermektedir. Girişimcilik açısından bu zorluklar, yeni iş fırsatları yaratma potansiyeli olarak yorumlanabilmektedir.

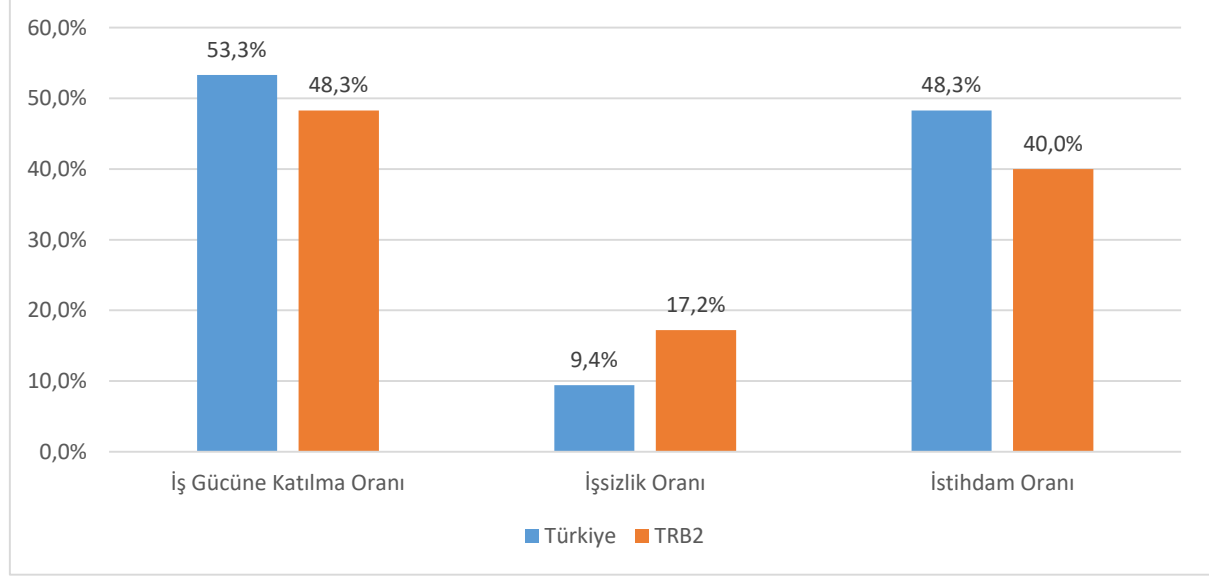
Bölgedeki yüksek işsizlik oranları, bölgede girişimciliğin teşvik edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Düşük işgücüne katılım oranları ise girişimcilerin bu potansiyeli harekete geçirerek yeni iş alanları yaratma fırsatına sahip oldukları şeklinde değerlendirilmektedir.

Tablo 3 İş gücü İstatistikleri

2023	İŞSİZ (BİN)	İSTİHDAM (BİN)	İŞGÜCÜ (BİN)
TRB2	117	561	677

Kaynak: TÜİK, 2023 İş gücü istatistikleri

Grafik 2 TRB2 Bölgesi İş gücü İstatistikleri

Kaynak: TÜİK, 2023 İş gücü istatistikleri

Ar-Ge harcamalarının bölge GSYH içindeki payı, bir bölgenin yenilik ve teknolojik ilerleme kapasitesinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu oran, o bölgedeki firmaların ve araştırma kurumlarının yeni bilgiler üretme ve bu bilgileri ticarileştirme yeteneğinin bir yansımasıdır. Yüksek bir Ar-Ge/GSYH oranı, genellikle daha dinamik ve yenilikçi bir girişimcilik ekosistemini işaret etmekte ve potansiyel olarak yüksek büyüme oranlarına, daha fazla patent başvurusuna ve teknoloji tabanlı girişimlere katkı sağlamaktadır.

TRB2 Bölgesi, Tablo 4'te yer verildiği üzere %0,26'lık bir Ar-Ge/GSYH oranına sahiptir. Bu oran, Ankara'nın %2,68'lik en yüksek oranı ve Mardin, Batman, Şırnak, Siirt bölgesinin %0,07'lik en düşük oranı ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. TRB2 Bölgesi'nin Türkiye genelindeki diğer bölgelere göre daha düşük Ar-Ge yatırıma sahip olması, bu bölgedeki girişimlerin yenilikçilik ve teknoloji geliştirme konusunda karşılaştıkları zorluklara işaret etmektedir.

Tablo 4 Düzey II Bölgeleri Bazında Ar-Ge Harcamalarının Bölge Geliri İçindeki Payı

Düzey II Bölgeleri	Ar-GE Harcaması (Bin TL)	GSYH (Bin TL)	Yüzde
Ankara	17.853	667.142	2,68
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	5.811	480.172	1,21

Bursa, Eskişehir, Bilecik	3.458	407.162	0,85
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	668	90.157	0,74
Erzurum, Erzincan, Bayburt	436	59.065	0,74
İstanbul	14.073	2.202.155	0,64
İzmir	2.811	462.151	0,61
Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	1.249	229.737	0,54
Kayseri, Sivas, Yozgat	806	161.770	0,50
Konya, Karaman	823	167.337	0,49
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	941	208.965	0,45
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	386	95.654	0,40
Antalya, Isparta, Burdur	958	253.830	0,38
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	534	142.681	0,37
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	491	140.756	0,35
Zonguldak, Karabük, Bartın	223	69.833	0,32
Şanlıurfa, Diyarbakır	371	120.083	0,31
Kastamonu, Çankırı, Sinop	140	49.446	0,28
Aydın, Denizli, Muğla	646	231.396	0,28
Adana, Mersin	779	281.433	0,28
Balıkesir, Çanakkale	372	139.196	0,27
Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	183	70.766	0,26
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	92	40.729	0,23
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	382	178.831	0,21
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	383	195.411	0,20
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	73	102.918	0,07

Kaynak: TÜİK 2022 Yılı bölgesel istatistiklerinden yararlanarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

2.2.Bölgedeki Girişimcilik Faaliyetleri, Başarı Hikâyeleri, Karşılaşılan Zorluklar

Bölgenin girişimcilik potansiyelini keşfetme amacıyla, TRB2 Bölgesi'nde sosyal girişimciliği yaygınlaştırmak için DAKA Sosyal Girişimcilik Programı (DAKA SOGİP) hayata geçirilmiştir. Bu program, girişimcilik ruhunu aşlamak ve yeni nesil liderleri yetiştirmek amacıyla bölge gençlerine yönelik bir çağrı olarak tasarlanmıştır.

Eğitimler, 18 – 29 yaş aralığındaki gençlere odaklanmıştır. Bu dinamik grup, sosyal girişimcilik ve girişimcilik konularında derinlemesine bilgilendirilmiştir. Eğitimler, sosyal girişimciliğin temellerini, evrimini ve bileşenlerini içermiştir. Ayrıca, ticari ve sosyal girişimcilik arasındaki ince çizgiler de özenle işlenmiştir.

Türkiye ve dünya çapındaki sosyal girişimcilik örnekleri, farklı boyutlarıyla ele alınmış ve katılımcıların görüşleri dinlenmiştir. Bu süreç, gençlerin kendi fikirlerini geliştirmeleri için zemin hazırlamıştır. Fikir atölyesi adı altında, 4-5 kişilik gruplar oluşturularak yaratıcı fikirlerin filizlenmesi teşvik edilmiştir. Bu atölyeler, 2019 – 2021 yıllarında 250 öğrenciyi bir araya getirmiştir.

Van ilinde ise lise öğrencileri hedef alınmıştır. 7 ilçede düzenlenen 10 ayrı eğitimle 1.267 lise öğrencisine ulaşılmış, sosyal girişimcilik konusunda farkındalıkları artırılmıştır. Eğitimler sonrasında, ortaya çıkan iş fikirleri için mentorluk desteği sağlanmıştır.

2022 yılı, DAKA SOGİP’in daha da genişlediği bir yıl olmuştur. Innovan Girişimcilik Merkezi’nde beş sosyal girişimcilik eğitimi ve bir Yeni Nesil Girişimcilik Eğitimi verilmiştir. Ayrıca, 2-5 Ağustos tarihleri arasında TRB2 Bölgesi gençlerine yönelik “Genç İstihdamı” temalı bir Ideathon Yarışması düzenlenmiştir. 25 gönüllü girişim elçisinin katıldığı bu etkinlikte, 6 farklı ekip yenilikçi fikirler geliştirerek genç istihdamına katkıda bulunmuşlardır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü de bu harekete katılmıştır. Öğrenciler, “Van’da Girişimcilik ve Sosyal Girişimcilik” temalı bir alan araştırması ve akademik çalışma gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca, 2023 yılında aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü tarafından 3. Sınıf öğrencilerine zorunlu Sosyal Girişimcilik Dersi verilmeye başlanmıştır.

Bu süre zarfında, DAKA SOGİP programı kapsamında 18-30 yaş arası gençlere, üniversite öğrencilerine ve NEET gençliğine yönelik bir dizi eğitimler düzenlenmiştir. 8-9-10 Mayıs 2023 tarihlerinde ise 3 gün süren Yeni Nesil Girişimcilik Eğitimi düzenlenmiştir. Eğitim programı kapsamlı bir şekilde hazırlanmış ve katılımcılar iş planları oluşturma fırsatı bulmuşlardır.

Son olarak, yarım gün süren Girişim ve Finans Okuryazarlığı Eğitimi, Medya ve Teknoloji Okuryazarlığı Eğitimi, Girişimcilikte Dijital Araçların Kullanılması Eğitimi ve diğer yetkinlik geliştirme eğitimleri düzenlenmiştir. Bu eğitimler, katılımcıların girişimcilikte iş birliği, liderlik ve yaratıcılık becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur.

2023 yılında program kapsamında yaklaşık 2.000 başvuru alınmış ve 450 kişi eğitimlere katılmıştır. Bu durum, TRB2 Bölgesi’nin girişimcilik potansiyelinin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. DAKA SOGİP, bölgenin gençlerine ilham vererek, onları sosyal sorunlara sürdürülebilir çözümler geliştirmeye teşvik etmiştir.

Bu başarı hikâyesi, sadece bir programın değil, bir bölgenin girişimcilik ruhunu ve potansiyelini yansıtmaktadır. TRB2 Bölgesi gençleri, bu program sayesinde girişimcilik dünyasında kendi yerlerini bulmaya ve toplumlarına değer katmaya devam edeceklerdir.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı ve Van Teknokent' iş birliğinde gerçekleştirilen 'Ben Girişimciyim Yarışması', bölgedeki teknoloji tabanlı iş fikirlerinin rekabetçi bir platformda yarıştığı bir girişimcilik yarışması olmuştur. 2021-2022 döneminde düzenlenen bu yarışma, TRB2 Bölgesi'nde girişimcilik kültürünü geliştirme amacını gütmüştür. Bu çerçevede, ön elemeyi başarıyla geçen girişimci adaylarına özel eğitimler verilerek, jüri tarafından onaylanan girişimlerin prototip geliştirme ve mentorluk desteği almaları hedeflenmiştir. Yarışmaya toplam 263 girişimci başvurmuş, bu başvurular arasından seçilen 66 girişimci, detaylı bir eğitim programına dâhil edilmiştir.

2021 yılında, bölge gençliğinin yazılım becerilerini geliştirmek için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ile birlikte, TRB2 Bölgesi'ndeki dört üniversite ve il millî eğitim müdürlükleri arasında "TRB2 Bölgesi Yazılım Hareketi Programı" adında bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında, üniversitelerde ve dört ildeki pilot okullarda yazılım kulüpleri oluşturulmuş, www.yazilimhareketi.com web portalı hayata geçirilmiştir. Program kapsamında 539'u üniversite, 361'i lise olmak üzere toplam 900 öğrenci eğitimlere katılmıştır. BTK üzerinden çevrim içi eğitimleri tamamlayan öğrencilere yüz yüze eğitimler de verilmiş, sonucunda yazılım projeleri geliştirilmiştir.

Bu projelerin zirvesi, 28 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen "DAKATHON: Yazılım Hareketi Proje Yarışması" olmuştur. Jüri tarafından değerlendirilen 21 proje arasından, ilk üçe giren projeler belirlenmiş ve birincilik ödülü iki projeye layık görülmüştür.

2023 yılında ise programın odağı, Van ilindeki lise öğrencilerine yönelik oyun yazma üzerine yoğunlaşmıştır. Program kapsamında Van ilindeki 7 farklı liseden 125 öğrenci programa dâhil edilmiş, öğrencilere C# ve Unity (2 boyutlu oyun hazırlama) konularında BTK portalı üzerinden eğitimler verilmiştir. BTK eğitimlerinin ardından 14 Haziran 2023 tarihinde düzenlenen final etkinliğine 10 takım katılmış ve bu takımlar arasından üç takım finalist olarak seçilmiştir.

Bu gelişmeler, Doğu Anadolu'nun yeni nesil girişimcilik potansiyeli ile doğrudan ilişkilidir. Teknoloji tabanlı girişimcilik, bölgedeki gençlerin geleceğini şekillendiren bir güç haline gelmiş, onlara küresel pazarda rekabet edebilecek beceriler kazandırmıştır. 'Ben Girişimciyim Yarışması' ve "TRB2 Bölgesi Yazılım Hareketi Programı", bölgenin teknoloji odaklı girişimcilik ekosistemini güçlendiren, gençlerin yaratıcılığını ve yenilikçi düşünme yeteneklerini teşvik eden önemli adımlar olmuştur. Bu programlar sayesinde, TRB2 Bölgesi'nin gençleri, teknoloji ve yenilikçilik alanında önemli bir gelişim göstermiş, böylece bölgenin girişimcilik potansiyelini ulusal ve uluslararası arenada sergileme fırsatı bulmuşlardır.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından, 16 – 18 Aralık 2022 tarihlerinde Van ilinde, "TRB2 Bölgesi Yazılım ve Geleceğin Meslekleri Çalıştayı" gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayın sonuç raporu 2023 yılının

Ocak ayında Prof. Dr. Mustafa Çağlar Özdemir ve Doç. Dr. Volkan Işık tarafından hazırlanmıştır. Araştırmada geleceğin meslekleri, yazılım, yaratıcı endüstriler ve yeni nesil girişimcilik konularında TRB2 Bölgesi'nde karşılaşılan sorunların tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Özdemir Ç. & Işık V., 2023)

Araştırmada ilgili konularda tecrübeli girişimci ve girişim elçileri, startup girişimcileri, yazılımcılar ve girişim yapmak isteyen kişiler ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu haliyle çalışmada nitel analiz yöntemleri uygulanmıştır.

Yaratıcı Endüstriler ve Yeni Nesil Girişimcilik oturumuna ilişkin veriler analiz edildiğinde bölgenin girişimcilik ekosistemi adına tespit edilen sorunlar aşağıda listelenmiştir. Bu sorunların ana başlıklarına yer verilmiş olup sorunlarla ilgili detaylar ilgili rapordan elde edilebilmektedir (Özdemir Ç. & Işık V., 2023).

Bölgenin Girişimcilik Ekosistemi Adına Tespit Edilen Sorunlar:

- **İş Fikri Bulma ve Geliştirmeye İlişkin Sorunlar**
 - Bireysel yaratıcılığı arttıracak etkinliklerin yetersizliği
 - Öz güven eksikliği, manevi destekten yoksun olma kaygısı
 - Maliyet kaygısı
 - İş fikri geliştirme konusunda danışmanlık ve destek eksikliği
 - Toplumsal ve kültürel nedenler
 - Niteliksel eksiklikler
- **Olanakların – İmkânların Farkındalığı İle İlgili Sorunlar**
 - Teknolojik imkân ve altyapı eksiklikleri
 - Fiziki imkânların yetersizliği
 - Eğitim ve beşeri sermayedeki eksiklikler
 - Kültürel nedenler
 - Bilgisizlik
 - STK'larla ilgili eksiklikler
- **İş Modeli Geliştirmeye Yönelik Sorunlar**
 - Prosedürlerin fazlalığı, kırtasiyecilik ve bürokratik engeller
 - Bilgisizlik ve farkındalık eksikliği
 - Eğitim ve danışmanlık yetersizliği
 - İnsan kaynağının teminine ilişkin sorunlar
 - Müşteri kesitlerine ilişkin sorunlar
- **Finansmana Erişim**
 - Finansal desteklere erişememe ve desteklerin yetersizliği
 - Destekler konusunda bilgisizlik

- Maliyetlerin yüksekliği
- Fiyat politikasını belirleyememe/maliyet yönetimi konusunda bilgisizlik
- Reklam ve tanıtım sorunları
- Ticaret ağları ve işbirliklerinin yetersiz oluşu
- Bilgi ve tecrübe eksikliği

2.3.Girişimcilik Eğitimi ve Destekleyici Hizmetlerin Durumu, Yerel Aktörlerin Girişimcilik Politikaları ve Uygulamaları

Bölgede girişimcilik ile ilgili destek veren kurumların başında KOSGEB gelmektedir. KOSGEB tarafından, girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla uzaktan eğitim yöntemiyle girişimcilik eğitimi sağlanmaktadır. Girişimcilik eğitimi, geleneksel girişimci eğitimi ve ileri girişimci eğitimi olmak üzere iki ayrı eğitimden oluşmaktadır. www.kosgeb.gov.tr adresinde yer alan Online Girişimcilik Eğitimleri bölümünden e-devlet şifresi ile giriş yapılabilen eğitimler herkesin katılımına açık olup ücretsiz sunulmaktadır. 2022 yılında toplamda 154.092 kişi geleneksel girişimci eğitimi katılım belgesi almıştır (KOSGEB, 2023).

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından, 2014 – 2022 yılları arasında Teknik Destek programı kapsamında 18 adet girişimcilik eğitimi verilmiştir. 2021 yılında Ajans bünyesinde Beşeri Sermaye ve Girişimcilik Politikaları Birimi kurulmuş olup birim faaliyetleri arasında DAKA Girişimcilik Programı ve Yazılım Hareketi Programı yürütülmektedir.

Bölgede yer alan niversite öğrencileri ve akademisyenler başta olmak üzere bölgedeki girişimci adaylarını destekleyerek, girişimcilik potansiyelini ortaya ıkaracak mekanizmaların ve altyapının oluşturulmasıyla bölgede girişimcilik kültürünün ve girişimcilik ekosisteminin gelişmesine katkı sunarak Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerini desteklemek amacıyla İnnovan kuluıka merkezi projesi hayata geıirilmiştir.

Bölgede katma değerı yüksek ürün ıalışmalarının yapılması ve bu ıalışmaların ticarileşmesi maksadı ile kurulan, bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlayacak olan İnnovan Kuluıka Merkezi (Bkz. şekil 1) bünyesinde 5 modül ve 1 ofis yer almaktadır. Bunlar:

- Fikir Atölyesi Modülü
- n Kuluıka Modülü
- Kuluıka Modülü
- Post Kuluıka Modülü
- Sosyal Girişimcilik Modülü ve
- Teknoloji Transfer Ofisi yer alacaktır.

Merkez kapsamında destek programlarından yararlanmaya, üniversite sanayi iş birliğinin geliştirilmesine, fikri ve sınai hakların yönetimine ve lisanslanmasına; şirketleşmeye ve girişimciliğe yönelik hizmetler sunulacaktır.

Şekil 1 İnnovan

Van Teknokent Bakanlar Kurulu'nun 08/03/2012 tarih ve 28227 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren kararı uyarınca 2013 yılında kurulmuş ve 2015 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Van ilindeki tek teknoloji geliştirme bölgesi olan Van Teknokent, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi sınırları içinde Teknoloji Geliştirme Bölgesi olarak ayrılan alan içerisinde yer alan binada hizmet vermektedir. Toplam 218,6 dönüm üzerine kurulu olan Van Teknokent'te 3.313 m² kapalı alanda idari hizmet binası ve kuluçka merkezi yer almaktadır.

Teknokent bünyesinde yer alan startup'lar için gelir ve kurumlar vergisi istisnası, yazılım satışında KDV iadesi, SGK işveren payının yarısı değerinde muafiyet gibi imkânlar sağlanmaktadır. Teknokent tarafından girişimcilere yönelik, ön kuluçka, kuluçka, patent destek, proje rehberlik, yatırımcı bulma, eğitim ve danışmanlık konularında hizmetler verilmektedir.

Teknokent bünyesinde girişimci adaylarının teknoloji tabanlı, yenilikçi, ticari değeri yüksek iş fikirleri üretmelerini ve bu iş fikirlerini ürüne/hizmete dönüştürerek pazara sunmalarını sağlayan Start One Kuluçka Programı yürütülmektedir.

Start One Programının amacı, başta üniversite öğrencilerinin, yeni mezunların ve akademisyenlerin ticari potansiyele sahip iş fikirlerinin hayata geçirilmesine yardımcı olmak, iş planlarının geliştirilmesine destek olmak ve girişimci adaylarına zorlu rekabet koşullarında iş hayatına tutunabilmeleri için gerekli deneyimi kazandırmaktır.

Ayrıca, merkez bünyesinde Lab One adında bir hızlı prototipleme atölyesi de kurulmuştur. Öğrenciler ve girişimciler projelerini prototipe dönüştürmek istediklerinde, Lab One prototipleme atölyesini ücretsiz olarak kullanabilmektedirler. Teknokent'te faaliyet gösteren startup'lar, kişiden kişiye araç kiralama platformu, kanser tanı kitleri, DNA boyut belirteci, nano gübre üretimi gibi yüksek teknoloji tabanlı alanlarda faaliyet göstermektedirler.

Şekil 2 Van Teknokent

Bölgede girişimciliğin desteklenmesi noktasında öne çıkan diğer bir aktör Bitlis TEKMER (Teknoloji Geliştirme Merkezi)'dir. Bitlis TEKMER, Bitlis Eren Üniversitesi ve BETAV (Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı) tarafından 25/08/2021 yılında, KOSGEB desteğiyle kurulmuştur. Merkez bünyesinde, akademisyenlere, öğrencilere ve mezunlara yönelik destekleyici hizmetler verilmektedir.

Şekil 3 Bitlis TEKMER

Merkez, kuluçka programını tamamlamış, pazara giriş yapmış ve ilk müşterilerini elde etmiş girişimlere kuluçka sonrası kapsamında eğitim, mentörlük ve ofis hizmetleri vermektedir. Kuluçka sonrası programı 12 ay sürmektedir. Kuluçka sonrası programı kapsamda girişim şirketleri, KOSGEB TEKMER'in vergi muafiyetlerinden de faydalanabilmektedirler. Merkezin mevcut doluluk oranı %50 olup yeni girişimci başvuruları sürekli değerlendirilmektedir.

3. DÜNYA GENELİNDE VE TÜRKİYE'DE YENİ NESİL GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ

Girişimcilik, son yıllarda dünya genelinde önemli bir evrim geçirmiştir. Teknolojinin hızla ilerlemesi, dijitalleşme ve küreselleşme, girişimcilik ekosistemini derinden etkilemektedir. Yeni nesil girişimler, sadece yerel pazarları değil, küresel pazarı da hedeflemekte ve inovasyon, sürdürülebilirlik, yapay zekâ gibi konulara odaklanmaktadır. Türkiye, bu küresel eğilimlerin farkında olup özellikle genç nüfusu sayesinde önemli bir girişimcilik potansiyeline sahiptir. Bu bölümde, dünya genelinde ve Türkiye'de gözlenen yeni nesil girişimcilik eğilimleri, bunların ekonomik ve sosyal etkileri ve geleceğe yönelik beklentileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Dünya çapında yaşanan COVID-19 pandemisi, sosyal yaşamdan ekonomiye, iş dünyasından eğitime birçok alanda derin etkiler bırakmıştır. Özellikle iş dünyasında, girişimcilik ekosistemleri bu değişimden payını almıştır. Küresel Girişimcilik Monitörü (GEM) 2021/2022 Raporu, 47 ülkeden 150.000'den fazla anket katılımcısının yanıtlarıyla, pandemi sonrası girişimcilik ekosisteminin mevcut durumunu ve önemli eğilimlerin neler olduğunu incelemektedir (GEM, 2023).

GEM 2021/2022 Raporuna göre, küresel ekonomideki toparlanma, girişimcilik fırsatlarına dair olumlu bir algı yaratmaktadır. Araştırmaya katılan 47 ülkeden 15'inde, yeni bir iş kurmayı planlayan ya da yeni bir iş kuran katılımcıların yarısından fazlası, pandeminin yeni iş fırsatları yarattığına inanmaktadır. 2020 yılına göre bu sayı artmıştır. Ancak, hala birçok ülkede girişimci adayları için iş kurmanın zorlaştığına dair bir görüş hâkimdir. Bu durum, özellikle finansal yük, yasal engeller ve pandeminin yarattığı belirsizlikler gibi faktörlerle açıklanmaktadır (GEM, 2023).

Raporun diğer bir önemli bulgusu, girişimci aktivitesinin çoğu ülkede pandemi öncesine göre düşük seviyelerde olduğudur. Örneğin Polonya'da, Slovakya'da ve Norveç'te girişimcilik aktivitelerinde yarıya yakın bir azalma gözlenmiştir. Ancak Suudi Arabistan ve Hollanda gibi ülkeler bu trendin dışında kalmış ve son iki yılda girişimci aktivitelerinde artış yaşanmıştır.

Yüksek büyüme potansiyeli olan işlerin sayısında bir azalma söz konusudur. Özellikle birçok ekonomide, yeni bir iş kuran veya işleten insanların yarısından fazlası, önümüzdeki beş yıl içinde kimseyi işe almayı planlamamaktadır. Bu durum, özellikle pandemi nedeniyle alternatif gelir kaynaklarının olmadığı yerlerde, "hayatta kalma" amacıyla kurulan girişimlerin arttığını göstermektedir.

Bazı ülkelerde iş kurmanın kolay olduğu algısına rağmen, bunu yapmayı planlayan kişi sayısı düşük kalmıştır. Örneğin, Birleşik Krallık'ta ve Hindistan'da, katılımcıların büyük bir çoğunluğu iş kurmanın kolay olduğunu düşünse de, sadece çok az bir kısmı bu niyete sahiptir. Başarısızlık korkusu, bu paradoksu yaratan etmenlerden biri olarak dikkat çekmektedir.

Pandemi süreci, özellikle düşük gelirli ülkelerde dijitalleşmeyi hızlandırmıştır. Yeni girişimciler, dijital teknolojileri daha fazla benimsemekte ve bu sayede ürünlerini ve hizmetlerini daha geniş bir kitleye ulaştırabilmektedir. Öte yandan, daha eski işletmelerin dijitalleşme konusunda yeni girişimlere yetişemediği ve bu konuda daha fazla teşvik ve eğitime ihtiyaç duydukları değerlendirilmektedir.

COVID-19 pandemisi, dünya çapında girişimcilik ekosistemini derinden etkilemiş, ancak bu süreçte farklı ülkeler ve sektörler farklı eğilimler göstermiştir. Ekonomik toparlanma, düşük büyüme eğilimi, dijitalleşme ve girişimcilik niyeti gibi konular, pandemi sonrası dönemde girişimciliğin şekilleneceği temel faktörler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, gelecekte bu eğilimlerin yakından takip edilmesi ve gerekli politika değişikliklerinin yapılması, girişimciliğin sürdürülebilir bir şekilde büyümesi için kritik öneme sahiptir (GEM, 2023)

3.1.Teknoloji Tabanlı Girişimcilik

Teknoloji, yeni nesil girişimciliğin temel itici gücüdür. Dünya genelinde, blockchain, yapay zekâ ve büyük veri gibi teknolojiler, girişimciler için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye'de de teknoloji tabanlı startup'lar hızla artmaktadır. Özellikle finans teknolojisi (fintech), sağlık teknolojisi (healthtech) ve e-ticaret sektörlerinde önemli atılımlar yaşanmaktadır.

McKinsey tarafından 2023 için hazırlanan 'Technology Trends Report'ta, teknik yeteneklerin rekabetçi bir avantaj geliştirmede kilit bir rol oynadığı belirtilmektedir. Yetenek eksikliği, büyümeyi sınırlayan en büyük sorunlardan biridir. Teknoloji eğilimlerinde, değer elde etmek için gerekli becerilere sahip insanlar ve mevcut yetenek havuzu arasında ciddi bir farklılaşma mevcuttur. McKinsey tarafından 3,5 milyon iş ilanı üzerinde yapılan incelemede en fazla talep gören becerilere sahip nitelikli çalışanların sayısının, küresel ortalamanın yarısı kadar bile olmadığı görülmüştür. Şirketler, yetenek piyasasının üstünde olmalı, dikkate değer değişimlere hızlı bir şekilde yanıt vermeli ve işe almayı ve elde tutmayı umdukları teknoloji uzmanlarına güçlü bir değer önerisi sunmalıdır. Örneğin, teknoloji sektöründeki son işten çıkarmalar, cazip adayların dikkatini çekmekte zorlanan ve üst düzey teknik yetenekleri elde tutamayan diğer endüstriler için bir fırsat olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir (McKinsey, 2023)

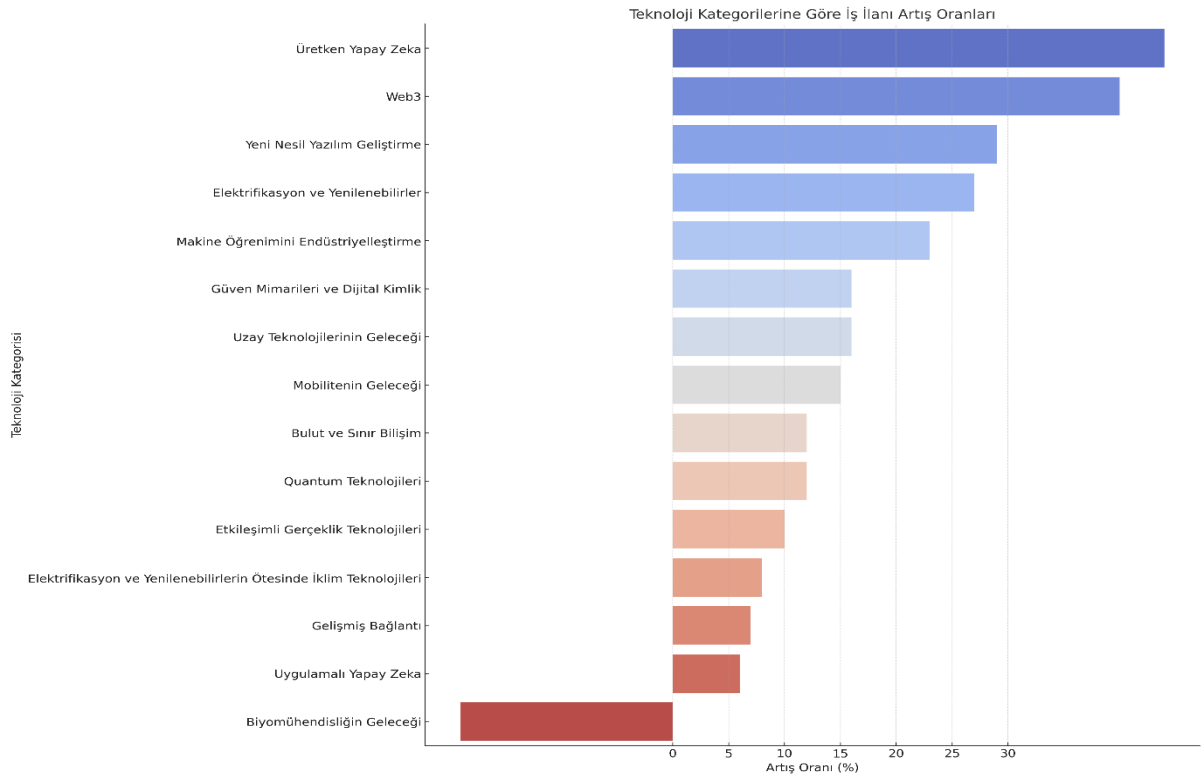
Gelecek on yılda, çalışanların işte geçirdiği zamanın %20 ila 30'unun otomasyon teknolojileri tarafından dönüştürülmesi, söz konusu teknolojilerin iş gücünün dönüşümünü hızlandırması ve sonuç olarak bu durumun başarılı olmak için gereken becerilerde önemli değişimlere yol açması beklenmektedir. Şirketlerin, özelleştirilmiş iş gereksinimlerini karşılamak için rolleri nasıl ayarlayabilecekleri veya çalışanlarının yeteneklerini nasıl artıracabilecekleri konusunda sürekli olarak düşünmeleri gerekecektir. Teknolojiyle ilgili iş ilanları, 2021 ve 2022 yılları arasında sağlıklı bir şekilde % 15 büyümüştür. Ancak

küresel iş ilanları genelde % 13 azalmıştır. Uygulamalı yapay zekâ ve bir sonraki nesil yazılım geliştirme, 2018 ve 2022 yılları arasında neredeyse bir milyon iş ilanı yayınlamıştır. Grafik 3'te de görülebileceği üzere "Bir Sonraki Nesil Yazılım Geliştirme," iş ilanı sayısında en önemli büyümeyi gören alan olmuştur.

Grafik 3 ve Grafik 4'te yer verilen veriler, belirli teknoloji alanlarında iş ilanı sayılarının nasıl değiştiğini göstermektedir. Ayrıca, her alandaki artış oranını da ifade etmektedir. İlk olarak dikkat çeken nokta, uygulamalı yapay zekâ alanının en yüksek iş ilanı sayısına sahip olmasıdır; ancak bu alandaki artış oranı yalnızca %6 olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık, "Yeni Nesil Yazılım Geliştirme" ve "Web3" alanları sırasıyla %29 ve %40 ile en yüksek artış oranına sahiptirler.

"Elektrifikasyon ve Yenilenebilirler" ile "Makine Öğrenimini Endüstriyelletirme" alanları da yüksek artış oranlarına (%27 ve %23) sahiptir. Bu durum söz konusu sektörlerde önemli bir büyüme olduğunu göstermektedir. İlginç bir şekilde, "Biyomühendisliğin Geleceği" alanı verilerde negatif bir artış oranı (%-19) göstermektedir. Bu durum, sektördeki iş ilanlarının azaldığını ve belki de bu alanda doyuma ulaşıldığına ya da geçici bir gerileme yaşandığına işaret etmektedir.

Grafik 3 Teknoloji Kategorilerine Göre Küresel İş İlanları Artış Oranları

Kaynak: McKinsey, 2023

Dikkat çekici bir diğer nokta ise, "Üretken Yapay Zekâ" ve "Quantum Teknolojileri" gibi nispeten yeni ve niş alanlarda bile iş ilanı sayısının artmış olmasıdır. Bu alanlarda artış oranları sırasıyla %44 ve %12

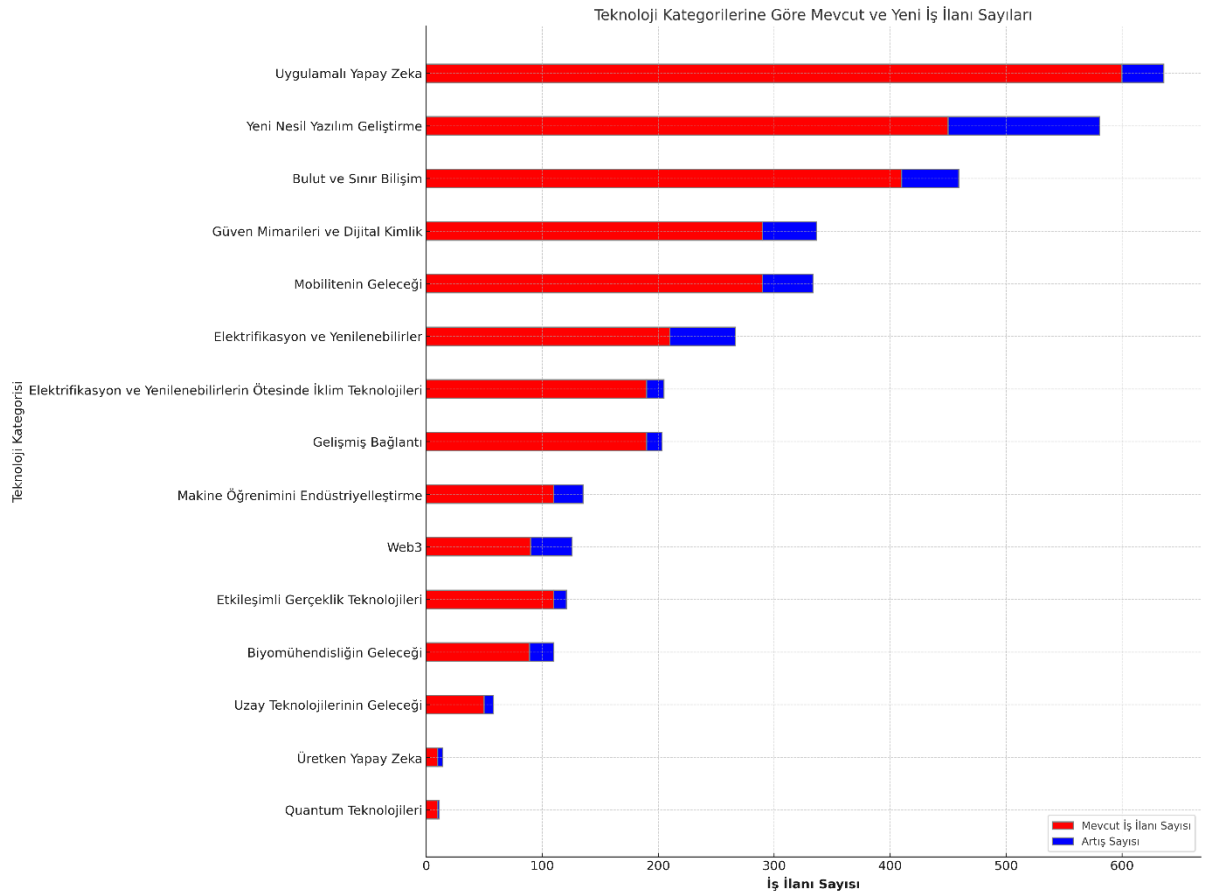
olarak gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bu alanlardaki toplam iş ilanı sayıları hâlâ düşüktür, bu da yüksek artış oranlarının daha düşük bir başlangıç noktasından kaynaklanabileceğini göstermektedir.

Türkiye’de ise yaklaşık yirmi yıl önce ortaya konan Milli Teknoloji Hamlesi vizyonu kapsamında stratejiler ve yol haritaları belirlenmektedir. Bu kapsamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi hazırlanmıştır. Stratejide aşağıdaki beş ana bileşene yer verilmiştir:

1. Yüksek Teknoloji ve İnovasyon
2. Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi
3. Girişimcilik
4. Beşeri Sermaye
5. Altyapı

Milli Teknoloji Hamlesi vizyonu doğrultusunda hazırlanan 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisinin en önemli bileşenlerinden biri girişimcilik olarak öne çıkmaktadır. STB tarafından, girişimcilik ana bileşenini derinlemesine ele alan Ulusal Teknoloji Girişimciliği Stratejisi hazırlanmıştır. Bu strateji kapsamında kamunun öncülük ettiği, tüm ekosistemin katkı verdiği ulusal bir girişim başlatılmıştır. Bu girişim teknoloji girişimciliği ekosisteminde atılımı öngörmekte ve “Gelecek için Girişim” olarak adlandırılmaktadır (STB, 2022).

Grafik 4 Teknoloji Kategorilerine Göre Mevcut ve Yeni İş İlanları Sayıları

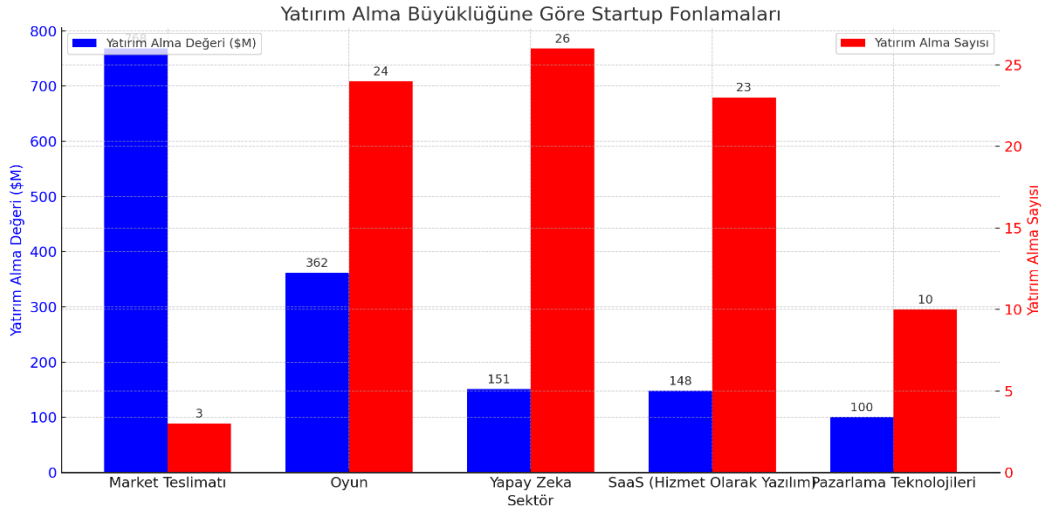
Kaynak: McKinsey, 2023

Bu strateji belgesi ile startup, scaleup gibi kelimelere bir alternatif olarak Türk teknoloji girişimleri için teknogirişim terimi kullanılmıştır. Teknogirişimler ilgili belgede aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

“Teknik tanım olarak Teknogirişim, teknoloji ve yenilik odaklı faaliyetler yürüten, hızlı büyüme potansiyeline sahip, ölçeklenebilir bir iş fikri olan en fazla 10 yaşındaki girişim şirketi olarak tanımlanmıştır.” (STB, 2022)

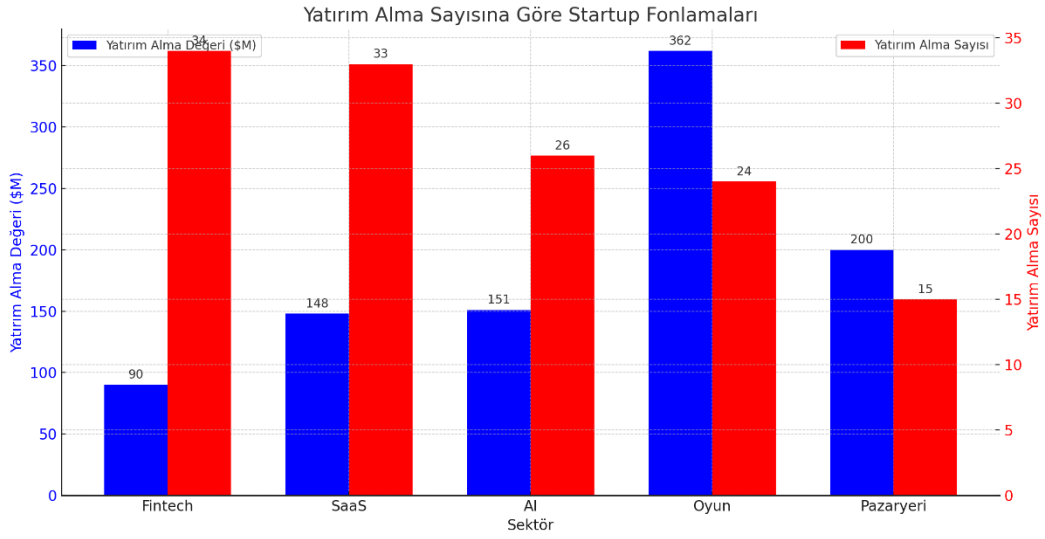
2022 yılı özelinde Türkiye girişimcilik ekosisteminde, yatırım alma sayılarına ve yatırım alma büyüklüklerine göre en çok fonlanan beş sektöre Grafik 5’te ve Grafik 6’da yer verilmiştir. 2022 yılı verileriyle yatırım alma büyüklüğü açısından ilk beş sektör; market teslimatı, oyun, yapay zekâ, SaaS (Hizmet Olarak Yazılım) ve pazarlama teknolojileridir. Yatırım alma sayısı açısından ise; fintech, SaaS, oyun, yapay zekâ ve pazaryeri 2022 yılının önde gelen sektörleridir. 2022 yılı için oyun ve fintech sektörleri, yatırım miktarları açısından tüm zamanların rekor düzeyine ulaşmışlardır. Metaverse, bir önceki yıla göre yatırım anlaşması sayısında %700 artışla en hızla büyüyen sektör olmuştur (Startup.watch, 2022).

Grafik 5 Aldığı Yatırım Miktarına Göre Startup Fonlamaları

Kaynak: Startup Watch, 2022

Grafik 6 Aldığı Yatırım Sayısına Göre Startup Fonlamaları

Kaynak: Startup Watch, 2022

Türkiye startup ekosistemine yönelik raporlar hazırlayıp kullanıcılarına sunan startups.watch tarafından hazırlanan 2023 yılı 3. çeyrek raporu incelendiğinde, Türkiye startup ekosistemiyle ilgili öne çıkan bazı noktalar şu şekildedir (Startup Watch, 2023)

- Türkiye genelinde, 2023'ün ilk 9 ayında tohum, erken ve olgunlaşma aşamalarındaki startaplara toplam 219 anlaşmayla 154 milyon dolar yatırım yapılmıştır.
- Üçüncü çeyrekte yatırım tutarı bir önceki çeyreğin yatırım tutarından %47 daha düşük gerçekleşmiştir. Üçüncü çeyrek yatırım tutarı son 13 çeyreğin en düşüğü olarak gözlemlenmiştir.
- Türkiye, üçüncü çeyrekte, tohum aşaması yatırımları sayısı bakımından Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın ardından 4. sıradadır.
- 2023'ün ilk dokuz ayında yapılan yatırımların neredeyse yarısında bir GSYF yer almıştır.
- Kurulmak üzere yetkilendirilen paya dayalı kitle fonlama platformlarının sayısı 21'e ulaşmıştır. Bunlardan 9'u aktif olarak kampanyalar yürütmektedir.
- 2023'ün ilk dokuz ayında startaplar, toplam 44 kitle fonlama kampanyasıyla 16 milyon dolar toplamışlardır.
- 2023'ün ilk dokuz ayında, startap'lar kitle fonlaması aracılığıyla ortalama 363 bin dolar yatırım toplamışlardır. Bu miktar geçen yılın aynı dönemine göre %58 artış anlamına gelmektedir.
- 2023'ün ilk dokuz ayında yabancılar, melek yatırımcı ve girişim sermayesi anlaşmalarının %10'una katılmışlardır. Bu son altı yılın en düşük seviyesidir.

2023 yılında Türkiye'nin girişimcilik ekosistemi, karışık bir performans sergilemiştir. Yılın ilk dokuz ayında tohum, erken ve olgunlaşma aşamalarındaki startap'lara yapılan 219 yatırım anlaşmasıyla toplam

154 milyon dolar yatırım yapılması, ulusal girişimcilik ekosisteminin canlılığına ve çeşitliliğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, üçüncü çeyrekteki yatırım tutarının bir önceki çeyreğe göre %47 düşük olması ve bu dönemin son 13 çeyreğinin en düşük yatırım tutarının kaydedilmiş olması, belirli bir durgunluk olduğunu göstermektedir. Bu durumun, küresel ekonomik belirsizlikler ve yerel piyasa dinamiklerinden kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin tohum aşaması yatırımları sayısında Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın ardından dördüncü sırada yer alması, bu aşamadaki startup'lar için sağlam bir destek sisteminin varlığına işaret etmektedir.

Diğer taraftan, 2023'ün ilk dokuz ayında yapılan yatırımların neredeyse yarısında bir Girişim Sermayesi Yatırım Fonu'nun (GSYF) yer alması, bu fonların ekosistemde önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Pay temelli kitle fonlaması platformlarının sayısının 21'e ulaşması ve bunlardan 9'unun aktif kampanyalar yürütüyor olması, alternatif finansman yöntemlerine olan ilginin arttığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu, özellikle küçük ölçekli girişimciler için önemli bir kaynak potansiyeli anlamına gelmektedir. Startup'ların kitle fonlaması aracılığıyla 363 bin dolar toplaması ve bu miktarın geçen yıla göre %58 artış göstermesi, bu finansman yönteminin etkinliğini ve popüleritesini artırdığına işaret etmektedir. Ancak, yabancı yatırımcıların melek yatırımcı ve girişim sermayesi anlaşmalarına olan katılımının son altı yılın en düşük seviyesine düşmesi, uluslararası yatırımcıların ilgisinde bir azalma olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun ekosistemin uluslararası çekiciliği üzerinde etkili olması beklenmektedir. Bu karışık göstergeler, Türkiye'nin girişimcilik ekosisteminin dinamik ve değişken bir yapıya sahip olduğunu, küresel ve ulusal etkenlere duyarlı olduğunu göstermektedir.

Teknoloji tabanlı girişimcilik ile ilgili Türkiye'deki akademik yazın incelendiğinde en çok vurgulanan engellere ve fırsatlara aşağıda yer verilmiştir:

Engeller:

- 1. Yüksek Teknoloji Ürünlerinin İhracatı ve Üretimi:** Türkiye'nin ihracatında yüksek teknoloji ürünlerin payı yaklaşık %3 civarında olup bu durum Türkiye'nin yüksek teknoloji alanında zorluklarla karşılaştığı şeklinde değerlendirilmektedir.
- 2. Bilinç Eksikliği:** Hala birçok girişimci yüksek teknoloji gerektiren teknogirişim, startup gibi kavramlara uzaktır.
- 3. Yabancı Yatırımcıların Temkinli Yaklaşımı:** Türkiye'nin girişimcilik ekosistemi ile ilgili genel belirsizlikler ve riskler, yabancı yatırımcıların daha temkinli yaklaşmalarına sebep olmaktadır.
- 4. Eğitim ve Bilgi Eksikliği:** Girişimcilik alanında eğitim ve bilgi eksikliği, özellikle teknoloji tabanlı girişimlerde daha belirgin hale gelmektedir. Bu durum, girişimcilerin küresel rekabetçiliklerini sınırlandırmaktadır.

Fırsatlar:

1. **Sağlık Sektöründe İleri Teknoloji Girişimleri:** Türkiye'deki sağlık sektörü, ileri teknoloji girişimleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin, kanser tanısı konusunda veri setleri geliştiren Virasoft gibi girişimler, uluslararası alanda yüksek büyüme potansiyeline sahiptir.
2. **Genç Girişimcilerin Aktif Katılımı:** Türkiye'deki genç girişimciler, girişimcilik ekosistemi için aktif çaba göstermektedirler. Gençler girişimcilik kültürünün gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır.
3. **Eğitimin ve Eğitim Kurumlarının Rolü:** Türkiye'de girişimcilikle ilgili verilen eğitimler ve kurslar, girişimcilik kültürünün yayılmasına etkili olmaktadır. Bu tür eğitimler, girişimcilerin ufkunu genişletmekte ve onlara yeni fikirler sunmaktadır.
4. **Kurumsal Yazılımdaki ve Siber Güvenlikteki Potansiyel:** Türkiye, kurumsal yazılım ve siber güvenlik alanlarında önemli bir insan kaynağına ve deneyime sahiptir. Bu alanlardaki girişimler, büyüme potansiyeli taşımakta ve yeni Unicornlar yaratma potansiyeline sahiptir.

3.2.Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimcilik, nispeten yeni bir kavramdır ve güçlü bir şekilde yükselmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da bu olgu, 1970'lerin sonunda kriz bağlamında ortaya çıkmıştır. 70'lerin küresel kriz ortamında, toplumsal ihtiyaçların karşılanamaması sonucu oluşan sosyal dışlanmayı çözmeye geleneksel sosyal ve istihdam politikalarının yetersiz kalışına bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Nyssens, 2006). Bu fenomen, geleneksel iş piyasasından dışlanmış insanlar için iş yaratmayı amaçlayan bazı gönüllü derneklerin çabalarından ve sosyal amaçlarla iş yürütmek isteyen bireysel girişimcilerden kaynaklanmıştır.

Avrupa Komisyonu, sosyal girişimleri, ana hedefi, sahipleri veya hissedarları için kâr elde etmek yerine sosyal etki yaratmak olan, sosyal ekonomi içindeki operatörler olarak tanımlamaktadır. Bu inisiyatifler girişimci ve yenilikçi bir şekilde piyasa için mal ve hizmet sağlayıp kârlarını esas olarak sosyal amaçlara ulaşmak için kullanırlar. Şeffaf ve sorumlu bir şekilde yönetilmektedirler ve özellikle ticari faaliyetlerinden etkilenen çalışanları, tüketicileri ve paydaşları dâhil etmektedirler (ILO, 2017).

Komisyon, 'toplum yararına işletme' terimini aşağıdaki iş türlerini kapsayacak şekilde kullanmaktadır:

- Sosyal ya da toplum yararı amacının, ticari faaliyetin nedeni olduğu ve genellikle yüksek sosyal inovasyon şeklinde olanlar.
- Kârlarının çoğunu bu sosyal amacı gerçekleştirmek için yeniden yatıranlar.
- Organizasyon metodu veya mülkiyet sistemi, işletmenin misyonunu yansıtan ve demokratik veya katılımcı prensipleri kullanarak ya da sosyal adalet üzerine odaklananlar. Toplum yararına organizasyonların tek bir hukuki formu yoktur. Birçok toplum yararına işletme, sosyal kooperatifler, garantili özel şirketler, karşılıklı şirketler, kâr dağıtmayan organizasyonlar gibi çeşitli formlarda faaliyet göstermektedirler.

Çeşitliliklerine rağmen toplum yararı gözeten organizasyonlar esas olarak aşağıdaki 4 alanda faaliyet göstermektedirler:

- İş Entegrasyonu – Engelli ve işsiz insanların eğitimi ve organizasyonu.
- Kişisel Sosyal Hizmetler – Sağlık, iyilik hali ve tıbbi bakım, mesleki eğitim, eğitim, sağlık hizmetleri, çocuk bakım hizmetleri, yaşlı hizmetleri veya dezavantajlı kişilere yardım.
- Dezavantajlı Alanlarda Yerel Gelişim – Uzak kırsal bölgelerdeki, kentsel alanlarda mahalle geliştirme/rehabilitasyon programları ve üçüncü ülkelerle kalkınma yardımı ve işbirliği.
- Diğer – Geri dönüşüm, çevre koruma, spor, sanat, kültür veya tarihi koruma, bilim, araştırma ve inovasyon, tüketici koruma ve amatör sporları dâhil

Birçok kaynakta sosyal girişimleri, geleneksel girişimlerden ayıran en önemli özellik, kâr elde etmenin birincil amaç olmaması olarak belirtilmiştir (Drayton, 2009; Martin, RL. ve Osberg, S., 2007; Dees, JG., 2018; Bloom, P. N., & Chatterji, A. K., 2009). Bu kaynaklarda genellikle sosyal girişimcilik, toplumsal bir sorunu çözmeyi veya belirgin bir sosyal etki yaratmayı ana hedef olarak belirleyen girişimler olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, bu tür girişimlerin sürdürülebilir ve ölçeklenebilir olmaları gerektiği, çoğu makalede ve kaynakta da vurgulanmaktadır.

Sosyal girişimcilik tanımlanırken sınırları belirlemek önem taşımaktadır. Bu sınırları belirten Tablo 5'e aşağıda yer verilmiştir. Örneğin, sosyal hizmet girişimleri kendi sınırlı çerçevelerinden çıkmamaktadırlar. Etkileri ve hizmet alanları yerel bir nüfusla sınırlı kalmakta ve kapsamı, çekebildikleri kaynaklar tarafından belirlenmektedir. Dünya çapında sosyal hizmet odaklı milyonlarca organizasyon vardır, fakat bunlar sosyal girişimcilikle karıştırılmamalıdır.

Ayrılması gereken diğer bir sosyal girişim türü ise sosyal aktivizmdir. Bu aktivitenin motivasyonu, sosyal girişimcilikte olduğu gibi, değiştirilmek istenen olumsuz bir dengedir. Farklı olan şey, aktörün eylem yönelimidir. Sosyal girişimci doğrudan eylem alırken, sosyal aktivist dolaylı eylem aracılığıyla, başkalarını – hükümetleri, STK'ları, tüketicileri, çalışanları vb. – etkileyerek değişim yaratmaya çalışmaktadır. Martin Luther King, Mahatma Gandhi ve Vaclav Havel gibi kişiler sosyal aktivistlere örnek gösterilmektedir (Ashoka, 2018).

Dünya çapında sosyal girişimcilik alanında faaliyet gösteren organizasyonların başında Ashoka'nın geldiği değerlendirilmektedir. Bill Drayton tarafından 1980 yılında kurulan bu organizasyon, sosyal girişimcileri desteklemekte ve sosyal değişimi teşvik etmektedir. Ashoka, sosyal girişimciliği, topluluklar ve sektörler arasında uzun vadeli değişikliklere neden olabilecek yenilikçi çözümleri hayata geçiren kişiler olarak tanımlamaktadır.

Tablo 5 Sosyal Etkileşimin Formları

SOSYAL ETKİLEŞİMİN FORMLARI

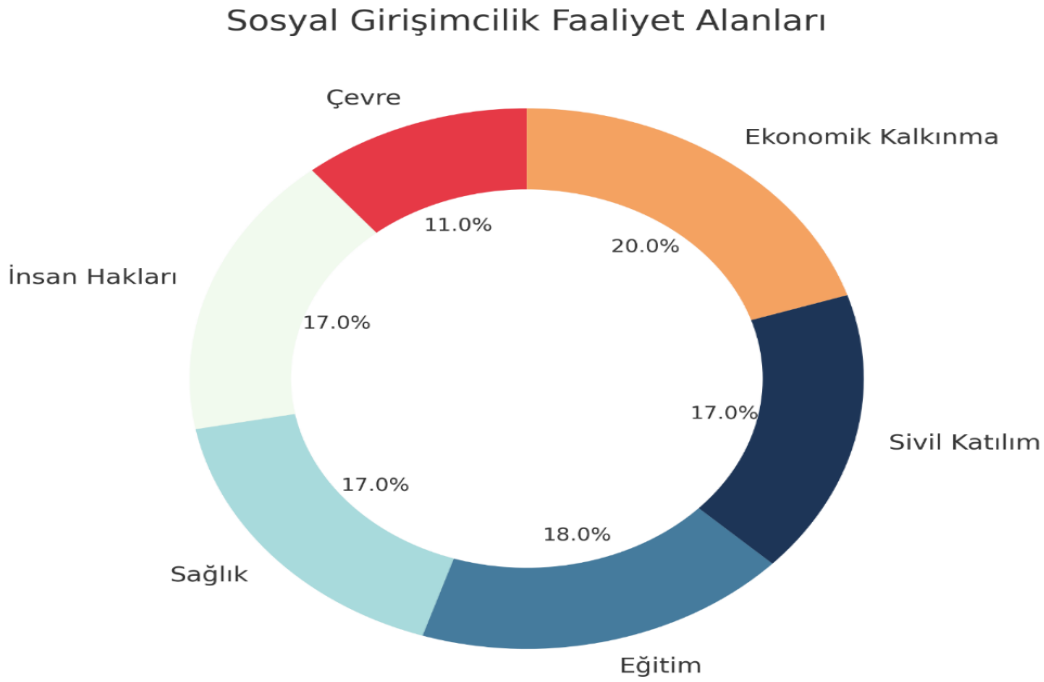
MÜDAHALENİN DOĞASI	Doğrudan	Sosyal Hizmetler ve Yardımlar	Sosyal Girişimcilik
	Dolaylı		Sosyal Aktivizm
		Mevcut Dengenin İyileştirilerek Sürdürülmesi	Sürdürülebilir Yeni Denge Yaratılması
		SONUÇ	

Ashoka'nın kuruluşu, sosyal girişimciliğin dünya çapında tanınmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bill Drayton, toplumun karşı karşıya olduğu sosyal sorunlara çözüm bulma amacıyla bu organizasyonu kurmuştur. Ashoka, adını antik Hindistan'da hüküm süren ve büyük bir sosyal değişim lideri olan İmparator Ashoka'dan almıştır.

Ashoka, sosyal girişimcileri keşfetmek, seçmek ve desteklemek konusunda öncüdür. Organizasyon, yenilikçi fikirleri olan bireyleri destekleyerek, bu fikirlerin toplumda yayılmasına yardımcı olmaktadır. Ashoka, aynı zamanda sosyal girişimcilikle ilgili çeşitli eğitim programları, atölye çalışmaları ve seminerler düzenlemektedir.

Desteklenen projeler geniş bir yelpazeye sahiptir; bu projeler eğitim, sağlık, çevre koruma ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Organizasyon, sosyal girişimcilerin projelerini sürdürülebilir kılmak için finansman, eğitim ve ağ oluşturma gibi alanlarda kaynaklar sağlamaktadır.

Dünyanın en yaygın sosyal girişimci ağına sahip Ashoka'nın 2018 tarihli raporunda sosyal girişimcilerin faaliyet gösterdikleri alanlar Grafik 7'de gösterilmektedir. Bu sosyal girişimcilerin %57'si erkek, %42'si ise kadın girişimcilerdir. Grafik incelendiğinde sosyal girişimciler tarafından en yoğun çalışılan alanın her beş sosyal girişimciden birinin faaliyet gösterdiği ekonomik kalkınma alanı olduğu görülmektedir. Ekonomik kalkınmayı %18 ile eğitim alanı izlemektedir. Hedef kitle istatistikleri göz önünde bulundurulduğunda, sosyal girişimcilik faaliyetlerinin odaklandığı grupların başında %55 ile yoksunluk içinde olan kesim ve yine %55 ile çocuk ve gençlerin (0 – 18 yaş) başı çektiği görülmektedir (Ashoka, 2018).

Kaynak: Ashoka, 2022

Türkiye’de sosyal girişimcilik potansiyelini ve sosyal girişimlerin mevcut durumunu tespit etmek, bu alandaki engelleri ve ihtiyaçları belirlemek ve bu ihtiyaç ve engellere çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılmış kapsamlı projelerin başında Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı Projesi gelmektedir. Proje kapsamında gerçekleştirilen durum analizi raporunun girişinde aşağıdaki bölüme yer verilmiştir.

“Sosyal Etki Forumu, Ashoka Türkiye, Sosyal İnovasyon İnsiyatifi Derneği, Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilikçi Çözümler Derneği, TED Üniversitesi, Mozaik Foundation (Bosna Hersek) ve Social Enterprise UK (İngiltere) ortaklığı ile yürütülen proje kapsamında Türkiye’de sosyal girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi hedefleniyor. Yerelde yürütülen çalışmalarda Abdullah Gül Üniversitesi, Ankara Kalkınma Ajansı, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Nilüfer Belediyesi, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği iştirakçi ortaklar olarak projeye destek veriyor. Ekim 2018 tarihinde başlayan Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı Projesi Ekim 2020 tarihinde son bulacak”

Proje kapsamında canlı ve çevrim içi anketler uygulanmış, metodoloji olarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Avrupa Komisyonu (EC) ortaklığıyla geliştirilen Daha İyi Girişimcilik Politika Aracı’nın (Better Entrepreneurship Policy Tool) sosyal girişimlere odaklanan modülü kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları incelendiğinde 4 ana başlık ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Bu başlıklar aşağıdaki gibidir.

1. Ekosistem Aktörleri Arasında İletişim ve Etkileşimin Geliştirilmesi

2. Sosyal Girişimcilik Alanında Farkındalık ve Bilgi Seviyesinin Artırılması
3. Desteklerin ve Desteklere Erişimin Artırılması
4. Politika ve Hukuki/Mali Düzenleme Eksikliklerinin Giderilmesi

Türkiye’de sosyal girişimcilik alanında  ne çıkan diğer bir çalışma 2019 yılında British Council tarafından hazırlanan Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu raporudur. Rapor kapsamında odak grup toplantıları ve çevrim içi anketler düzenlenmiştir. Bu  alışma kapsamında elde edilen bulgular sonucu geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmıştır:

1. Sosyal girişimlerin görünürlüklerinin artırılması ve topluma yayılması için farkındalık  alışmalarının yapılması
2. Kapsayıcı ve esnek politikaların oluşturulması, vergi teşvikleri ve istihdam destek planlarının geliştirilmesi
3. Finansmana erişim ve büyüme olanaklarının geliştirilmesi
4. Sosyal etki yönetimi ve  l  m 
5. Kadınların güçlendirilmesi
6. Gençler için sosyal girişimcilik eğitimi verilmesi
7. Destek ve kapasite geliştirme hizmetlerine erişimin sağlanması

Her iki çalışma için de elde edilen bulguların ve bu bulgularla uyumlu olacak şekilde ortaya konulan politika önerilerinin benzer olduğu görülmektedir.

Bu alanda yukarıda yer verilen çalışmalar incelendiğinde Türkiye sosyal girişimcilik ekosistemi açısından aşağıdaki engeller ve fırsatlar tespit edilmiştir:

Engeller

1. **Finansmana Erişim:** Sosyal girişimlerin karşılaştığı başlıca zorluklar arasında olumsuz ekonomik iklim, yüksek vergiler, kuruluş maliyetleri ve finansmana erişim bulunmaktadır.
2. **Yasal Statü ve Görünürlük Eksikliği:** Türkiye'deki sosyal girişimlerin yasal statüleri girişimlerin ihtiyaçlarına göre farklılaşmakta, ancak sosyal girişim kavramının Türkiye çapında yeterli düzeyde görünürlüğe ve farkındalığa sahip olmadığı gözlemlenmektedir.
3. **Politika ve Hukuki/Mali Düzenlemelerin Eksikliği:** Sosyal girişimcilik alanında eksik olan politika ve hukuki/mali düzenlemeler, sektörün gelişimini kısıtlamakta ve girişimlerin karşılaştığı zorlukları artırmaktadır.

Fırsatlar:

1. **Eğitim Sektöründeki Yoğunluk:** Türkiye'de sosyal girişimlerin en yaygın bulunduğu sektör eğitim sektörüdür, bu da eğitimle ilgili sosyal girişimler için önemli bir potansiyel alan olduğunu göstermektedir (EC, 2019)

2. **Sosyal Etki Yönetimi ve Ölçümü:** Sosyal girişimlerin etkilerini yönetme ve ölçme konusunda kapasite geliştirme ihtiyacı, bu alanda eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunan yeni girişimler için fırsatlar sunma potansiyeli taşımaktadır.
3. **Kapsayıcı ve Esnek Politikalar:** Sosyal girişimcilikle ilgili politikalarda kapsayıcı ve esnek yaklaşımların sunulması, sektörün daha sağlıklı bir şekilde büyümesine yardımcı olma potansiyeli taşımaktadır.
4. **Kadın ve Genç Girişimciler İçin Özel Teşvikler:** Kadınların ve gençlerin sosyal girişimcilik alanında güçlendirilmesi, sektörün çeşitlenmesi ve genişlemesi için önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3. Yeşil Girişimcilik

Yeni nesil girişimcilik türlerinden, 21. yüzyılda gittikçe önemi artan bir diğeri yeşil girişimciliktir (WEF, 2022; World Bank, 2022; UN, 2022). Yeşil girişimcilik, sürdürülebilir kalkınma amaçlarından 7. Erişilebilir ve Temiz Enerji, 11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim, 13. İklim Eylemi gibi amaçlarla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda girişimciliğin sürdürülebilirlikle nasıl entegre edileceği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel iş uygulamalarının çevresel ve sosyal maliyetleri artık göz ardı edilememektedir. Bu noktada yeşil girişimcilik kavramı ortaya çıkmaktadır (Muo ve Azeez, 2019; Demirel, 2019; Teran ve Yepez, 2020).

Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için, girişimcilerin sadece ekonomik kazançlarını değil, aynı zamanda ekolojik ve sosyal etkilerini de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Yeşil girişimcilik, birçok kaynağın ortak noktaları göz önünde bulundurulduğunda çevresel etkileri en aza indirerek değer yaratma pratiği olarak tanımlanabilmektedir.

Birçok uluslararası anlaşma ve konferans, yeşil girişimciliğin tanımı ve önemi hakkında bilgilendirme amacı taşımıştır. Örneğin; Stockholm Konferansı 1972, Rio De Janeiro Earth Zirvesi 1992, Montreal Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi bu girişimler arasında yer almaktadır.

Yeşil girişimcilik, iş süreçlerini, ürünleri ve hizmetleri çevresel sürdürülebilirlik prensipleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında, tüketicilerin de giderek daha bilinçli hale gelmesi, yeşil iş modellerine olan talebi arttırmaktadır. Bu durum, yeşil girişimcilere geleneksel iş modellerinin sunduğu pazar boşluklarını doldurma fırsatı sunmaktadır.

Öte yandan, sürdürülebilirlik sadece çevresel faktörleri değil, ekonomik ve sosyal faktörleri de kapsamaktadır. Girişimciler, bu üç bileşeni dengede tutarak hem şirketleri hem de toplumları için değer yaratmaktadırlar. Sürdürülebilir girişimcilik, bugünkü ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp geleceğin ihtiyaçlarını da tehlikeye atmamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda yeşil girişimcilik sadece bir trend veya moda değil, aynı zamanda gezegenimizin ve toplumlarımızın sürdürülebilir bir geleceğe sahip olmasını sağlama yolunda atılması gereken kritik bir adımdır. Girişimcilerin, bu yeni yaklaşımı

benimseyerek sürdürülebilir iş modelleri geliştirmeleri, geleceğin iş dünyasında başarılı olmaları için kritik bir öneme sahiptir (Muo ve Azeez, 2019; Demirel, 2019; Teran ve Yenez, 2020).

Akademik yazında yeşil girişimciliğin ve yeşil ekonomiye geçiş sürecinin önündeki engeller ve fırsatlar aşağıda derlenmiş ve konuyu inceleyen makaleler arasından atıf sayısı bakımından öne çıkan bir makaleye yer verilmiştir:

Engeller

1. **Bilinç Eksikliği:** Hala birçok girişimci ve tüketici, sürdürülebilirlik kavramına uzaktır ve bu konuda neden proaktif olunması gerektiği konusu anlaşılmamaktadır (Dean, T.J., ve McMullen, J. S. 2007).
2. **Yüksek Başlangıç Maliyetleri:** Sürdürülebilir teknolojiler ve iş uygulamalarına yapılan yatırımlar, başlangıçta yüksek maliyetler gerektirebilmektedir (Cohen, B., ve Winn, M. I., 2007).
3. **Düzenleyici Zorluklar:** Bazı bölgelerde, yeşil işletmelerin faaliyet göstermesi için uygun bir düzenleyici çerçeve eksikliği bulunmaktadır (Pacheco, D.F., Dean, T.J. ve Payne, D.S. 2010).
4. **Kültürel Engeller:** Bazı toplumlarda, sürdürülebilirlik ve yeşil iş uygulamalarına yönelik direnç ve kayıtsızlıkla karşılaşabilmektedir (York, J.G., ve Venkataraman, S. 2010).

Fırsatlar:

1. **Tüketici Talebi:** Bilinçli tüketiciler, sürdürülebilir ve etik ürünleri ve hizmetleri tercih etmektedir. Bu, yeşil girişimcilere büyük bir pazar fırsatı sunmaktadır (Crane, A. 2000).
2. **Finansal Teşvikler:** Bazı hükümetler, sürdürülebilir iş uygulamalarını teşvik etmek için vergi indirimleri ve sübvansiyonlar gibi finansal teşvikler uygulamaktadırlar (Dangelico, R.M. ve Pujari, D., 2010).
3. **Rekabet Avantajı:** Sürdürülebilirlik, markalara ve şirketlere, rekabette öne çıkmaları ve tüketicilerin güvenini kazanmaları için bir fırsat sunmaktadır (Hart, S.L. 1995).
4. **Uzun Vadeli Kararlılık:** Sürdürülebilir iş uygulamaları, uzun vadede şirketlere daha istikrarlı ve tahmin edilebilir bir iş ortamı sunabilmektedir (Porter, M.E. ve Van der Linde, C. 1995).

2021 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından gerçekleştirilen risk algısı anketine göre, artan çevresel tahribatın yanı sıra sel, yangın ve fırtına gibi beklenmedik iklimle ilgili tehlikeler, sosyo – ekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Hükümetlerin ve işletmelerin iklim değişikliği nedeniyle oluşan tehditlere etkili bir şekilde yanıt verememesi, “iklim eylemi başarısızlığı” olarak adlandırılmaktadır. İklim eylemi başarısızlığı, uzun vadeli küresel riskler arasında en etkili olanı ve ikinci en muhtemel olanı olarak belirlenmiştir (Dünya Ekonomik Forumu, 2021).

25 yaşından küçük ve yüksek teknoloji 361 İtalyan startup firması üzerinden yaptıkları araştırmada, Mrkajic, S., Murtinu V. ve Scalera, yeşil teknolojileri benimseyen (veya yeşil ürünler/hizmetler sunan)

ve aynı zamanda girişimini bir yeşil sektörde konumlandıran startup'ların, girişim sermayesi yatırımcıları için pozitif sinyal ürettiklerini ve girişim sermayesi yatırımlarına daha fazla eriştiğini bulmuşlardır. Yeşil ve yeşil olmayan yüksek teknolojlili girişimlerin GS piyasasına erişim arasındaki farkları ampirik olarak test edilerek ortaya konulmuştur (Mrkajic, S., Murtinu V. Ve Scalera, 2016).

Literatürde yeşil işlerin hangi faaliyet kollarında konumlandığına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

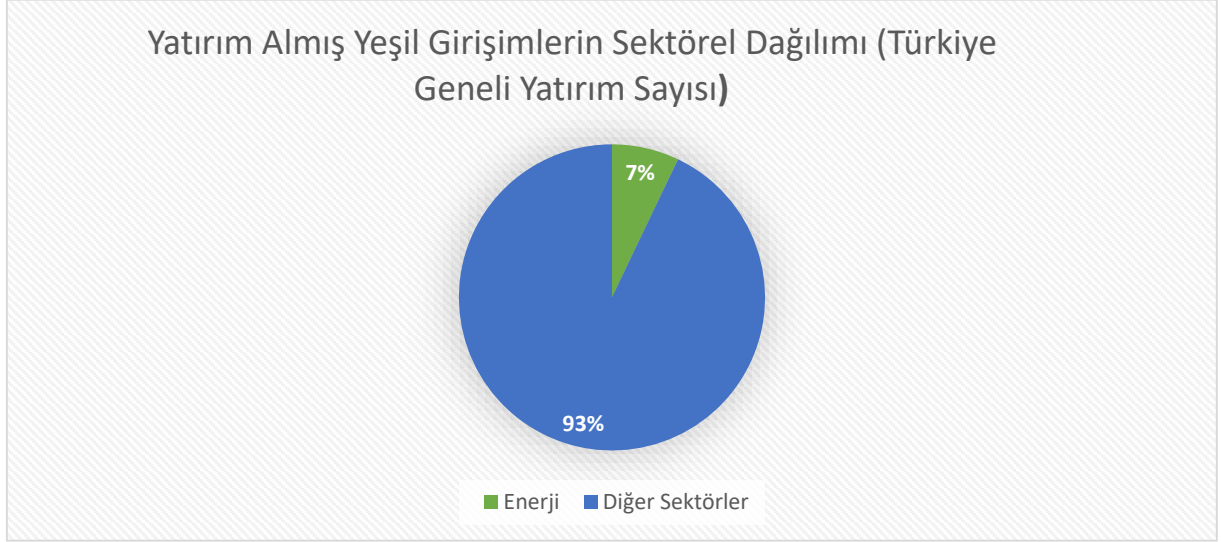
Yeşil İş Faaliyetleri

- ❖ Çevreyi ya da doğal kaynakları koruyan ürünler üreten veya hizmet veren iş faaliyetleri
 - Yenilenebilir kaynaklardan enerji: Yenilenebilir kaynaklardan (örn. rüzgâr, biyokütle, jeotermal, güneş, okyanus, hidroelektrik, çöp gazı ve belediye katı atıkları vb.) üretilen elektrik, ısı veya yakıt.
 - Enerji verimliliği: Enerji verimliliğini artıran ürünler ve hizmetler (örn. enerji tasarruflu ekipmanlar, cihazlar, binalar, araçlar, enerji depolama ve dağıtım vb.)
 - Kirliliğin azaltılması ve ortadan kaldırılması, sera gazı azaltma, geri dönüşüm ve yeniden kullanım
 - Kirleticilerin veya toksik bileşiklerin oluşturulmasını veya salınmasını azaltan ya da çevreden kirleticileri veya tehlikeli atıkları ortadan kaldıran ürünler ve hizmetlerdir.
 - Yenilenebilir enerji üretimi ve enerji verimliliği dışında sera gazı emisyonlarını azaltan yöntemler, örneğin nükleer kaynaklardan üretilen elektrik.
 - Atık malzemelerin oluşturulmasını azaltan veya ortadan kaldıran; atık malzemeleri veya atık suları toplayan, yeniden kullanma, yeniden üretme, geri dönüştürme veya kompostlama yöntemleri.
 - Doğal kaynakların korunması. Doğal kaynakları koruyan ürünler ve hizmetler (örn. organik tarım ve sürdürülebilir ormancılık, arazi yönetimi, toprak, su veya yaban hayatı koruma, fırtına suyu yönetimi vb.)
 - Çevresel uyum, eğitim ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi
 - Çevresel düzenlemeleri uygulayan ürünler ve hizmetler,
 - Yeşil teknolojiler ve uygulamalarla ilgili eğitim ve danışmanlık sağlayan hizmetler,
 - Çevresel sorunların kamuoyunda farkındalığını artıran hizmetler.
- ❖ Akranlarına göre daha çevre dostu üretim süreçleri kullanan ya da daha az doğal kaynak kullanan iş faaliyetleri

StartupCentrum tarafından Türkiye için 2023 3. çeyrek itibarıyla hazırlanan Türkiye Startup Ekosistemi Yatırım Raporu'nda yer alan yatırım almış girişimlerin yatırım alma sayısı bakımından sektörel dağılımı incelendiğinde 2023 yılının ilk dokuz ayında enerji sektöründe 13 startupın yatırım aldığı görülmektedir. Yatırım alma sayısı bakımından oranlandığında tüm yatırımların %7'sinin yeşil girişimcilik alanında olduğu söylenebilmektedir. Elektrikli araçlar, atık yönetimi ve enerji alanında yatırım alan girişimlerin

aldıkları yatırım tutarları, 2023 yılının ilk dokuz ayında tüm yatırım tutarları içinde %6'lık bir orana sahiptir. Bu şekilde bakıldığında yeşil girişimcilik sektörleri tüm sektörler içinde, hem yatırım alma sayısı bakımından hem de yatırım tutarı bakımından %10'dan daha az bir pay almaktadır (StartupCentrum, 2023)

Grafik 8 Yeşil Girişimlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: StartupCentrum, 2023

Grafik 9 Yeşil Girişimlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: StartupCentrum, 2023

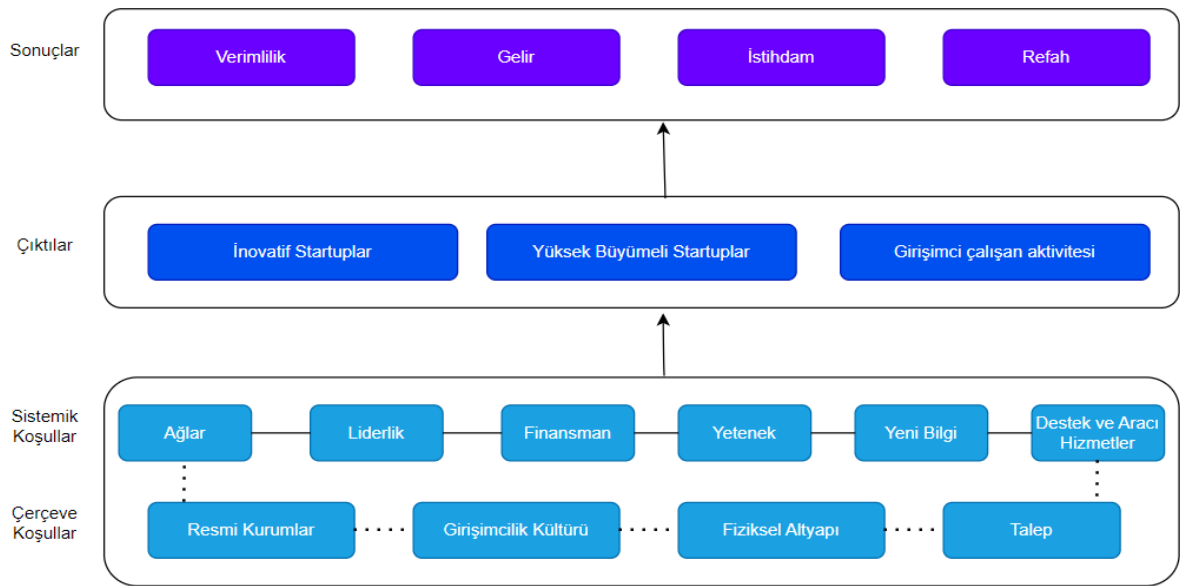
4. ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Metodoloji

Önceki bölümlerde girişimcilik ekosisteminin bölgedeki mevcut durumuna, Türkiye ve dünyadaki mevcut eğilimlere değinilmiştir. Bu bölümde araştırma tasarımı ve metodoloji sunulmaktadır. Bölgenin girişimcilik ekosisteminin potansiyelinin ölçmek için kullanılan model Şekil 4'te sunulmuştur. Bu model üzerinden TRB2 Bölgesi'nin yeni nesil girişimcilik potansiyeli ölçülecektir. Modelde yer alan çerçeve ve sistemik koşulların, çıktılar üzerindeki etkileri anketlerden elde edilen verilerin analiz edilmesi yoluyla ölçülecektir.

Araştırmada kullanılacak olan bu model Erik Stam (2015) tarafından geliştirilmiş ve daha sonra bölgesel girişimcilik potansiyelini ölçmek için birçok çalışmada kullanılmıştır. Girişimcilik ekosistemi değerlendirme konusunda uluslararası sahnede öne çıkan araştırmaları yapan GEM de kendi araştırma raporlarında bu modeli kullanmaktadır. Dolayısıyla TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik potansiyelini değerlendirirken Stam'in (2015) modelinin kullanılması uygun bulunmuştur.

Stam, modeli oluşturduğu makalesinde girişimcilik ekosistemini, "üretken girişimciliği mümkün kılan bir şekilde koordine edilmiş bir dizi bağımlı aktör ve faktör" şeklinde tanımlamıştır. Girişimcilik faaliyetlerini ise "bireylerin yenilik için fırsatlar yarattığı süreçler" olarak kabul etmiştir. Bu yenilik, toplumda yeni bir değer yaratmayla sonuçlanacaktır ve bu nedenle girişimcilik ekosisteminin "nihai sonucu" değer yaratmadır. Bu değer yaratma daha sonra yine Stam (2018) tarafından, verimlilik, gelir, istihdam ve refah olarak dörde ayrılmıştır. Bu araştırma tasarımında da modelin sonuçları bu şekilde kullanılmıştır.

Şekil 4 Araştırma Modeli

Stam (2015, 2018) için girişimcilik faaliyetleri, verimlilik, gelir, istihdam ve refah sonuçlarına ulaşmamızı sağlayan, daha çok sistemin “ara çıktısı” olarak kabul edilmektedir. Girişimcilik faaliyetlerinin, yenilikçi startuplar, hızla büyüyen startuplar ve girişimci çalışanlar gibi birçok tezahürü vardır (Stam, 2014). Bu araştırma modelinde de ara çıktılar, inovatif startuplar, yüksek büyümeli startuplar ve girişimci çalışan aktivitesi olarak olduğu gibi kullanılmıştır.

Ara çıktılarla nedensellik ilişkisi içerisinde olan çerçeve ve sistemik koşullar geçmiş literatürden elde edilen iç görülerle oluşturulmuştur. Dört ontolojik katman (çerçeve koşullar, sistemik koşullar, çıktılar ve sonuçlar) sayesinde daha fazla nedensellik, derinlik sağlanmıştır. Katman içi nedensel ilişkiler, ekosistem içindeki farklı unsurların etkileşimini ve ekosistemin farklı çıktılarının ve sonuçlarının nasıl etkileşebileceğini ifade etmektedir.

4.1.1. Ölçekler ve Veri Toplama Aracı

Hâlihazırda geliştirilmiş ölçekleri kullanmanın avantajları ve dezavantajları vardır. Daha önce test edilmiş ve saflaştırılmış bir ölçeğin, yüksek güvenilirliğe sahip olması beklenmektedir (Churchil, 1979). Bir ölçeği kullanırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli nokta, ölçümün kullanışlılığının ve tanımının dikkatlice incelenmesidir. Araştırmalardan elde edilen bilginin kullanışlılığının ve ölçümün altında yatan teorinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Ölçünün özellikleri güvenilirlik üzerinde en büyük etkiye sahiptir (Bruner ve Hensel, 1992).

Bunlar göz önünde bulundurulduğunda modeldeki sistemik ve çerçeve koşulları ölçmek için girişimcilik ekosistemini değerlendiren çalışmalar taranmıştır. Her bir yapının değerlendirilmesinde ölçüm, kaynak, alfa değeri, ortalama ve standart sapma göz önünde bulundurulmuştur. Her bir yapıyı ölçmek için iki ila beş anket sorusu kullanılmıştır. Teori dikkate alınmış, ölçeğin orijinal araştırmada nasıl kullanıldığı, bu araştırma ile ne kadar tutarlı ve benzer olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Girişimcilik ekosistemini değerlendiren çalışmalar tarandığında çok fazla ölçeğe rastlanmamıştır. Bu nedenle genel olarak literatürde benzer yapıları ölçmek için kullanılan anket soruları bir araya getirilerek, her bir yapı için karma ölçekler oluşturulmuştur. Karma ölçekler oluşturulurken Stam (2015, 2018), GEM (2021) tarafından hazırlanan ve internetten ücretsiz bir şekilde erişilebilen Nova Scotia için hazırlanan rapordan ve girişimcilik ekosistemlerini bölgesel bir bakış açısıyla ele alan Ligouri vd. (2019)’nin çalışmasından yararlanılmıştır.

Ölçeklerin geçerliliğini ve anlaşılabilirliğini test etmek için öncelikle bir ön test yapılmıştır. Bu testte 12 katılımcıdan geri bildirim alınmıştır. Katılımcıların geri bildirimleri doğrultusunda ölçeklerde bazı revizyonlar yapılmıştır

Ölçeklerin uygunluğunu belirlemek için aynı zamanda içerik geçerliliği de sağlanmıştır. İçerik geçerliliği, ölçek maddelerinin araştırılan konseptin tüm boyutlarını kapsayıp kapsamadığını belirlemektedir. Bu doğrultuda konu üzerinde uzmanlık sahibi olan kişilerce maddelerin kapsayıcılığı ve ifade biçimleri değerlendirilmiş, gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Son olarak, veri toplama sürecinde, katılımcıların gönüllü ve bilinçli katılımını sağlamak amacıyla, katılımcılara çalışmanın amacı ve onların verilerinin nasıl işleneceği konusunda açık ve anlaşılır bilgi verilmiştir. Araştırmanın bu aşamasında, katılımcıların kişisel verilerinin korunması kapsamında gerekli tüm etik onaylar alınmıştır.

Bu metodolojik yaklaşımların tümü, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini arttırarak yeni nesil girişimcilik potansiyeli raporunun değerini ve kullanılabilirliğini maksimize etmeye yöneliktir. Elde edilecek sonuçların, girişimcilik ekosistemi üzerinde önemli katkılar sağlaması ve stratejik politika kararlarına yön vermesi beklenmektedir.

4.1.2. Veri Analizi Yöntemi

Bu çalışmada, TRB2 Bölgesi'ndeki girişimcilere yönelik bir anket uygulanmıştır. Anket, girişimcilik ekosisteminin çeşitli yönlerini yansıtan bağımsız değişkenler üzerine odaklanmıştır. Bu değişkenler arasında Çerçeve Koşullar (Resmi Kurumlar, Girişimcilik Kültürü, Fiziksel Altyapı, Talep) ve Sistemik Koşullar (Ağlar, Liderlik, Finansman, Yetenek, Yeni Bilgi, Destek ve Aracı Hizmetler) bulunmaktadır. Yeni Bilgi hariç her bir değişken, 3 ila 5 sorudan oluşan, literatürden elde edilen ölçeklerden tasarlanmış bölümlerle ölçülmüştür. Tüm sorular, 5 puanlık Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir, burada 1 'Kesinlikle Katılmıyorum', 5 ise 'Kesinlikle Katılıyorum' anlamına gelmektedir.

Ayrıca, bölgesel girişimcilik ekosistemini daha derinlemesine anlamak amacıyla, Van Teknokent, Bitlis TEKMER'de görev yapan yöneticiler, personel ve startuplarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler aracılığı ile bölgedeki girişimcilik iklimi, mevcut zorluklar ve fırsatlar hakkında kapsamlı bilgiler sağlamıştır. Elde edilen nitel bilgiler, anket verileriyle birleştirilerek bölgenin girişimcilik potansiyelini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemize yardımcı olmuştur.

Analiz sürecinde, elde edilen Likert ölçeği skorlarını daha anlaşılır ve karşılaştırılabilir hale getirmek amacıyla her bir skor 10'luk bir ölçeğe dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, verilerin görselleştirilmesini ve yorumlanmasını kolaylaştırmakta, ayrıca skorların geniş bir kitle tarafından daha rahat anlaşılmasını sağlamaktadır. Örneğin, orijinal Likert ölçeğinde 1 ile 5 arasında değişen bir skor, dönüşüm sonucunda 2 ile 10 arasında bir değere dönüşmekte, böylece skorlar arasındaki farklar daha belirgin hale gelmektedir. Bu yaklaşım, çalışmanın sonuçlarının pratik açıdan daha etkili bir şekilde sunulmasına olanak tanımaktadır.

Anketten elde edilen veriler, her bir bağımsız değişken için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar, ilgili değişkenin genel skorunu oluşturmak için kullanılmıştır. Her bir değişken için, ilgili sorunun yanıtlarının ortalaması alınarak nümerik bir skor hesaplanmıştır. Bu sayede, her bir değişkenin girişimcilik ekosistemi üzerindeki etkisi nicel olarak ifade edilmiştir.

Modelde yer alan 'Yeni Bilgi' değişkeni, literatürle uyumlu olarak (Stam, 2015 – 2018) anket soruları yerine TRB2 Bölgesi'nde GSYH içindeki Ar-Ge yatırımlarının yüzdesi kullanılarak ölçülmüştür. Bu

yaklaşımın, bölgedeki yenilikçilik ve araştırma-geliştirme kapasitesinin daha objektif bir göstergesi olacağı değerlendirilmektedir.

Nicel veri Likert ölçeğine dönüştürülürken, TRB2 Bölgesi'nde gözlemlenen Ar-Ge yatırım yüzdesi değerleri, Türkiye genelinde Düzey II bölgeler için belirlenen maksimum ve minimum değerler arasında ölçeklendirilmiştir. Bu yöntemin, diğer anket tabanlı ölçümlerle karşılaştırılabilir bir veri seti oluşturarak, genel girişimcilik potansiyeli analizinin bütünlüğünü korumasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu dönüşümü gerçekleştirmek için aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$\text{Likert Skoru} = 1 + \left(\frac{(\text{TRB2 Ar-Ge Yüzdesi} - \text{En Düşük Ar-Ge Yüzdesi})}{(\text{En Yüksek Ar-Ge Yüzdesi} - \text{En Düşük Ar-Ge Yüzdesi})} \right) * 9$$

Bir sonraki aşamada, bağımsız değişkenlerin skorları arasındaki ilişkileri anlamak için korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu analiz, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü ve şiddetini belirlemek için Pearson Korelasyon Katsayısı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, hangi bağımsız değişkenlerin birbirleriyle anlamlı bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir, böylelikle bölgesel girişimcilik ekosistemini güçlendirmek için stratejik kararlar alınmasına yardımcı olması beklenmektedir.

4.1.3. Örneklem ve Örnekleme Yöntemi

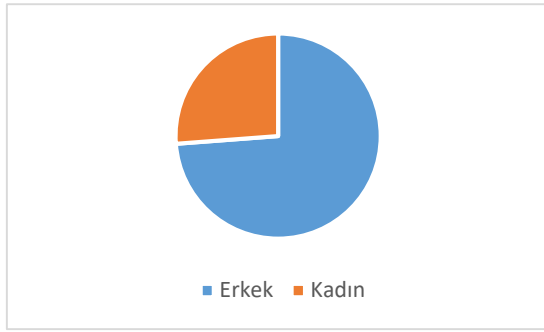
Araştırma Bitlis, Hakkâri, Muş ve Van illerini kapsayan, Düzey 2 grubunda yer alan 26 istatistiki bölge biriminden biri olan TRB2 düzeyinde yürütülmüştür. Çalışmanın ana kütesini, TRB2'de, KOSGEB ileri girişimci ve geleneksel girişimci programlarına başvurup başarılı olmuş girişimciler oluşturmaktadır. Anketler Ekim – Kasım 2023 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Örnekleme yöntemlerinden basit rastgele örnekleme kullanılmıştır.

Hair ve diğerleri (2017), yapısal eşitlik içeren modeller için örneklem hacmini en az 100 – 150 olarak önermiştir. Örnek hacminin 400'ün üzerine çıktığında metodun çok hassaslaştığını ve uyum iyiliği değerlerinin zayıfladığını belirlemiştir. Bu değerlendirmeler ışığında örneklem büyüklüğünün 150 ila 400 arasında olmasını önermiştir. Bu doğrultuda örnek hacmi en az 150, en fazla 400 olarak hedeflenmiştir. Eksik bilgi içeren anketler elendikten sonra geriye tam olarak doldurulan 252 anket kalmıştır. Anketleri dolduranların tamamı KOSGEB girişimcilik programına başvuranlardan oluşmaktadır.

4.2 Veri Analizi ve Bulgular

Ölçüm ve yapısal modelleri değerlendirmeden önce, model yapılarının ölçüm özellikleri incelenmiş ve ödünç alındıkları orijinal çalışmalardan elde edilen bulgularla kıyaslanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi kullanılan yapıların/değişkenlerin tamamı için girişimcilik ekosistemi literatüründe geliştirilmiş ve test edilmiş ölçekler kullanılmıştır. Bu ölçeklerin her biri, orijinal ölçekle aynı biçim ve ifade ile kullanılmıştır.

Grafik 10 Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı

Anket uygulanan girişimcilerin cinsiyet bilgilerine Grafik 10'da yer verilmiştir. Ankete katılan girişimcilerin %73,8'i erkek, %26,2'si ise kadındır.

Anket katılımcılarının %52,8'i 20 – 34 yaş aralığındadır. %47,2'si ise 35 – 59 yaş aralığındadır. Ankete katılan girişimcilerin yaş dağılımı ile ilgili

tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 6 Anket katılımcılarının yaş dağılımı

	Sayı	Yüzde
20 – 24 yaş	45	17,9
25 – 29 yaş	40	15,9
30 – 34 yaş	48	19,0
35 – 39 yaş	49	19,4
40 – 44 yaş	32	12,7
45 – 49 yaş	27	10,7
50 – 54 yaş	8	3,2
55 – 59 yaş	3	1,2
Toplam	252	100,0

4.2.1. Çerçeve Koşullar

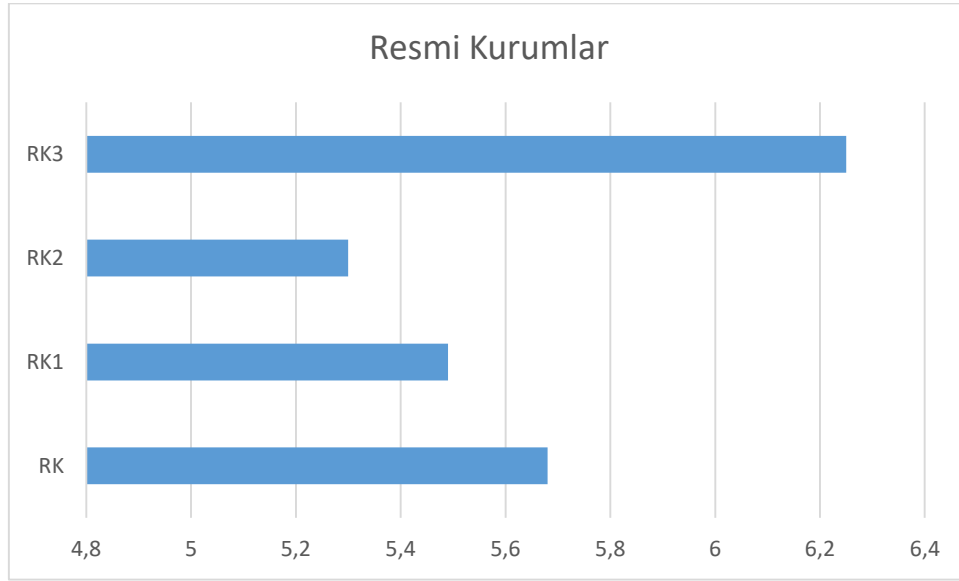
4.2.1.1. Resmi Kurumlar

Resmi kurumlar, iş kurma ve işletme süreçlerini düzenleyen yasal ve düzenleyici çerçeveyi oluşturdukları için girişimcilik ekosistemi açısından kritik öneme sahiptirler. Resmi kurumlar, girişimciler için iş yapma ortamını şekillendirir ve bu ortamın kalitesi ve verimliliği üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve mülakatlardan elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen skora Tablo 7'de yer verilmiştir:

Tablo 7 Resmi Kurumlar değişkeninin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
RK	Resmi Kurumlar Değişkeni	5,68
RK1	Kamu kurumları için girişimci firmaların desteklenmesinin öncelik seviyesi	5,49
RK2	Girişimci firmalar için bürokratik kolaylıkların seviyesi	5,30
RK3	Kamu tarafından girişimci firmaları desteklemeye yönelik yürütülen programların etkinliği	6,25

Grafik 11 Resmi Kurumlar değişkeninin ortalama değerleri

- Resmi Kurumlar değişkeni için ortalama skor 5,68 olarak hesaplanmıştır. Bu, bölgedeki resmi kurumların girişimcilik ekosistemi için sağladığı genel desteğin ve etkinliğin orta düzeyde bir performans olduğuna işaret etmektedir. Bu skor, bölgedeki resmi kurumların girişimciler için ne kadar uygun bir ortam sağladığını ve girişimcilik faaliyetlerini ne kadar desteklediğini göstermektedir.
- RK1 değişkeni (Yerel kamu kurum ve kuruluşlarının girişimci firmaları destekleme önceliği), 5,49 ile biraz daha düşük bir skora sahiptir. Bu, yerel kamu kurumlarının girişimciliği desteklemeye yönelik politikalarının ve önceliklerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum, daha fazla odaklanılması ve iyileştirilmesi gereken bir alanı işaret etmektedir.
- RK2 değişkeni (Girişimci firmalar için bürokratik işlemlerin düzeyi) için ortalama skor 5,30'dur. Bu, bürokratik süreçlerin girişimciler için hâlâ bazı engeller oluşturduğunu ve bu süreçlerin daha da basitleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.
- RK3 değişkeni (Kamu tarafından girişimci firmaları destekleyen programların etkinliği) için ortalama skor ise 6,25 olarak hesaplanmıştır. Bu skor resmi kurumlar açısından bölgedeki en güçlü yöne işaret etmekte ve kamu tarafından sağlanan destek programlarının startup'ların hayatta kalma başarısını artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

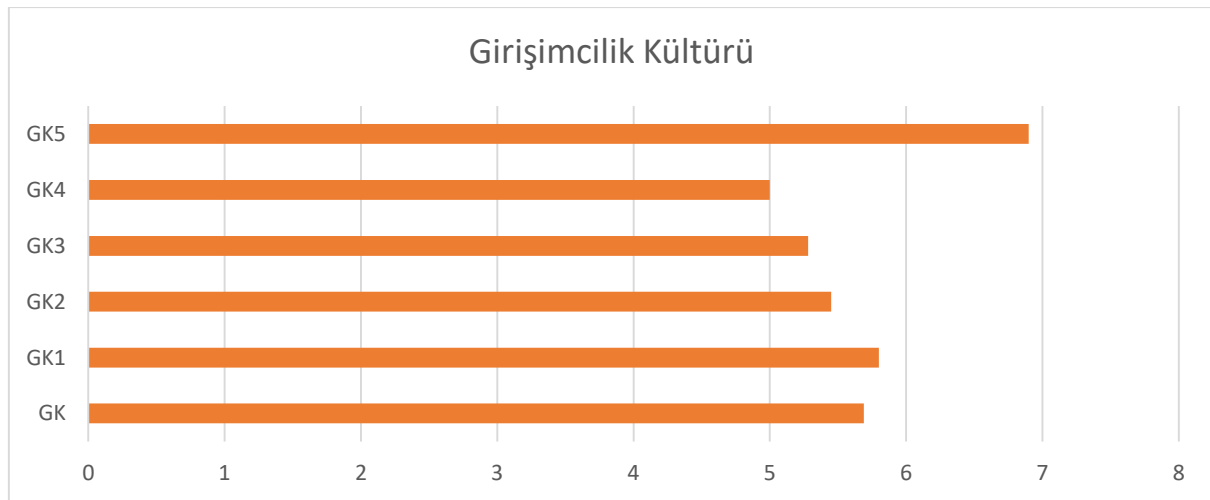
4.2.1.2. Girişimcilik Kültürü

Girişimcilik kültürü, girişimciliğin toplum içinde algılanışını ve desteklenişini yansıttığı için girişimcilik ekosistemi açısından kritik öneme sahiptir. Girişimcilik kültürü, belirli bir bölgede iş kurmanın ne kadar yaygın olduğuyla dolaylı olarak ölçülmekle beraber serbest meslek sahibi olmanın geçerli bir kariyer seçeneği olarak görülme derecesi ve başarılı girişimcilerin ne kadar değerli görüldüğü ile de ölçülebilmektedir (GEM, Küresel Girişimcilik Monitörü'nden türetilmiştir).

Tablo 8 Girişimcilik Kültürü değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
GK	Girişimcilik Kültürü Değişkeni	5,69
GK1	Bölgenin sosyal değerleri ve kültürü, girişimciliği öne çıkarır.	5,80
GK2	Bölgenin sosyal değerleri ve kültürü, girişimciyi risk almaya teşvik eder.	5,45
GK3	Bölgenin sosyal değerleri ve kültürü, yaratıcılığı ve yenilikçiliği öne çıkarır.	5,28
GK4	Bölgede Start-up girişimcileri için birçok etkinlik (meet-up, pitch days, start-up weekends, boot camps, hackathons vb. gibi) gerçekleştirilmektedir.	5,00
GK5	Bölgede yeni bir girişim başlatmak tercih edilir bir kariyer yolu olarak görülür.	6,90

Grafik 12 Girişimcilik Kültürü değişkeni ortalama değerleri

- Girişimcilik Kültürü (GK) değişkenine ilişkin değerlendirme, bu bölgede girişimciliğin genel olarak olumlu bir şekilde algılandığını göstermektedir. Ortalama skor 5,69 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, bölgedeki genel girişimcilik kültürünün orta düzeyde olduğuna işaret etmekle beraber, geliştirilebilecek alanların da varlığına işaret etmektedir.
- GK1 (Bölgenin sosyal değerleri ve kültürünün girişimciliği nasıl öne çıkardığı) için ortalama skor 5,80'dir. Bu değer, girişimciliğin bölgedeki sosyal değerler ve kültürle uyumlu olduğunu ve desteklendiğini göstermektedir.
- GK2 (Bölgenin sosyal değerleri ve kültürünün girişimciyi risk almaya teşvik etmesi) için ortalama skor 5,45 olarak hesaplanmıştır. Bölgede kültürün, girişimcilere risk alma konusunda ortalama bir destek sağladığı anlamına gelmekle beraber, bu alanda gelişme potansiyeli olduğunu da belirtmektedir.

- GK3 (Bölgenin sosyal değerleri ve kültürünün yaratıcılığı ve yenilikçiliği nasıl öne çıkardığı) için ortalama skor 5,28, bu da yenilikçilik ve yaratıcılığın desteklenmesi açısından daha fazla gelişme alanı olduğunu göstermektedir.
- GK4 (Bölgedeki startup etkinliklerinin sıklığı ve çeşitliliği) için ortalama skor 5,00 olarak hesaplanmıştır. Bu, bölgedeki etkinliklerin çeşitliliğinin ve sıklığının orta düzeyde olduğunu, ancak girişimcileri desteklemek için daha fazla etkinlik ve program düzenlenebileceğini göstermektedir.
- GK5 (Yeni bir girişim başlatmanın bölgede tercih edilen bir kariyer yolu olarak görülmesi) için ise ortalama skor 6,90'dır. Bu değer, bölgede girişimciliğin tercih edilen bir kariyer yolu olarak oldukça yüksek bir değerlendirmeye sahip olduğunu göstermekte, bu da bölge açısından girişimcilik kültürünün güçlü yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

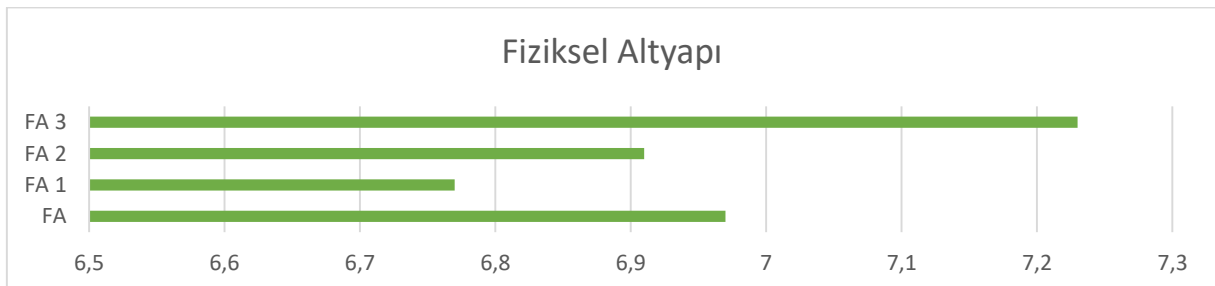
4.2.1.3. Fiziksel Altyapı

İyi gelişmiş erişilebilirlik ve bağlantı ağları, girişimcilerin mal ve hizmetlerini daha geniş bir pazara sunmalarını kolaylaştırmaktadır. Fiziksel altyapı, girişimcilerin çeşitli müşteri gruplarına ulaşmalarını sağlayarak, farklı pazar segmentlerine hizmet etmelerine ve müşteri tabanlarını genişletmelerine olanak tanımaktadır. İyi bir altyapı, girişimcilik faaliyetlerini desteklemekte, ekosistemin genel sağlığı ve başarısı için kritik bir rol oynamaktadır. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar derinlemesine yapılan görüşmelerden elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen fiziksel altyapı skoruna aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir:

Tablo 9 Fiziksel Altyapı değişkenleri ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
FA	Fiziksel Altyapı Değişkeni	6,97
FA 1	Bölge, çoğu işi başlatmak ve yürütmek için gerekli altyapıya sahiptir. (Telekomünikasyon, ulaşım, enerji)	6,77
FA 2	Yeni ve büyüyen firmalar uygun fiyatlı ofis alanı bulabilmektedir.	6,91
FA 3	Bölgedeki internet hızı girişimimizi büyütme için yeterlidir.	7,23

Grafik 13 Fiziksel Altyapı değişkenleri ortalama değerleri

- FA (Fiziksel Altyapı Değişkeni) için ortalama skor 6,97 olarak hesaplanmıştır. Bu görece yüksek skor, bölgenin girişimciler için iyi bir fiziksel altyapıya sahip olduğunu ve bu altyapının iş kurma ve yürütme faaliyetlerini desteklediğini göstermektedir.
- FA1 (Bölgenin telekomünikasyon, ulaşım, enerji gibi çoğu iş için gerekli altyapıya sahip olması) için ortalama skor 6,77'dir. Bu değer, bölgenin temel altyapı ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olduğunu göstermekle birlikte girişimciler işlerini kurmak ve yürütmek için elverişli bir ortamın varlığına da işaret etmektedir.
- FA2 (Yeni ve büyüyen firmalar için uygun fiyatlı ofis alanının bulunabilirliği) için ortalama skor 6,91 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, bölgede girişimcilerin ve büyüyen işletmelerin makul fiyatlarla ofis alanı bulabildiklerini göstermektedir. Bu durumun, özellikle yeni başlayan ve genişlemekte olan işletmeler için önemli bir avantaj olduğu değerlendirilmektedir.
- FA3 (Bölgedeki internet hızının girişimlerin büyümesi için yeterli olması) için ortalama skor 7,23'tür. Bu, bölgenin yüksek internet hızına sahip olduğunu ve dijital altyapıya dayalı iş modelleri ve çevrim içi faaliyetler için elverişli bir ortam sunduğuna işaret etmektedir.

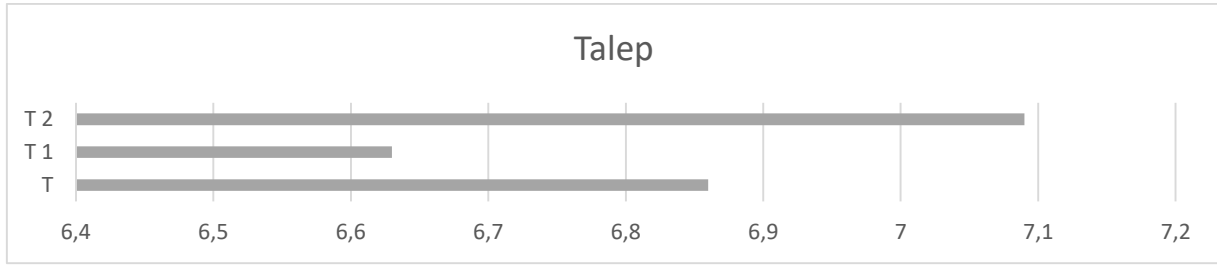
4.2.1.4. Talep

Bir bölgenin talep koşulları, girişimciliğin başarısı ve ekosistemin canlılığı için önem arz etmektedir. Yerel ve uluslararası talebin anlaşılması ve talebe uygun hareket edilmesi, girişimciliğin sürdürülebilir büyümesi için kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bölgede veya bölge dışındaki pazarlarda güçlü bir talep varsa, bu, girişimcilerin iş fikirlerini hayata geçirmeleri ve büyümeleri için sağlam bir temel oluşturur. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen talep skorlarına aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir:

Tablo 10 Talep değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
T	Talep Değişkeni	6,86
T 1	Bölge dışındaki pazarlara ulaşmak kolaydır.	6,63
T 2	Birçok girişimci firma ürün veya hizmetlerini yerel pazarda satabilmektedir.	7,09

Tablo 11 Talep değişkenlerinin ortalama değerleri

- T (Talep Değişkeni) için ortalama skor 6,86 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki genel talebin orta - yüksek olduğunu ve girişimcilik faaliyetlerini destekleyici bir ortam sağladığını göstermektedir.
- T1 (Bölge dışındaki pazarlara ulaşmanın kolaylığı) için ortalama skor 6,63'tür. Bu, bölgeden uluslararası pazarlara ulaşımın nispeten kolay olduğunu göstermekte, bu da girişimciler için işlerini genişletme ve daha büyük pazarlara erişme fırsatları anlamına gelmektedir.
- T2 (Birçok girişimci firmanın ürün veya hizmetlerini yerel pazarda satabilmesi) için ortalama skor 7,09. Bu, yerel pazarda güçlü bir talep olduğunu ve bu pazarın girişimci firmalar için sağlam bir gelir kaynağı ve büyüme fırsatı sunduğu anlamına gelmektedir.

4.2.2. Sistemik Koşullar

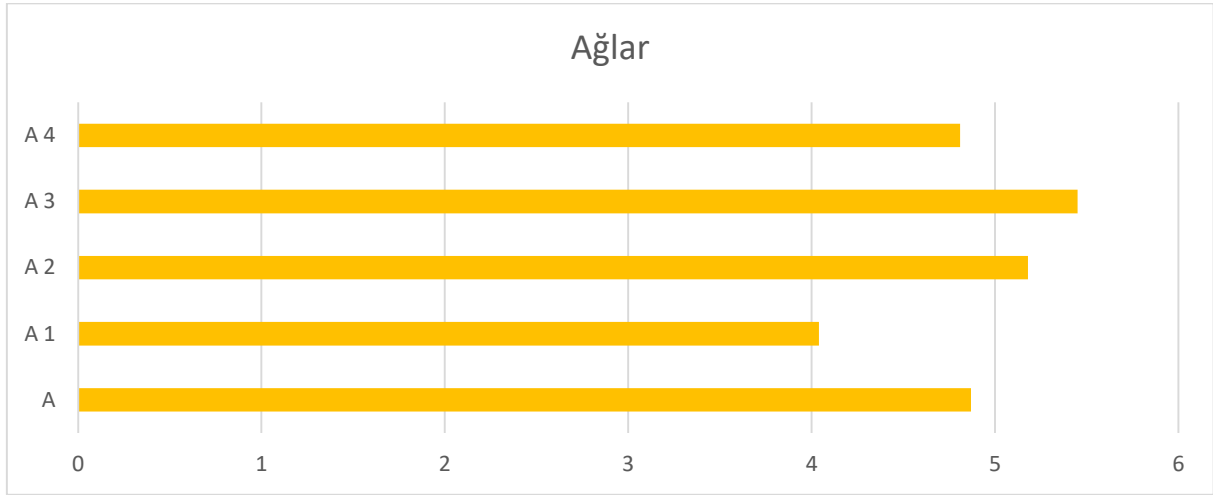
4.2.2.1. Ağlar

Bölgedeki ağlar, girişimcileri ulusal ve uluslararası pazarlara bağlama noktasında önem arz etmektedir. Pazar geliştirme ve satış fırsatları, bilgi ve kaynak paylaşımı, iş birlikleri, destek ve mentörlük konularında kritik bir rol oynamaktadır. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen ağlar skorlarına aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir.

Tablo 12 Ağlar değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
A	Ağlar Değişkeni	4,87
A 1	Bölgedeki imkânların girişimcileri küresel pazarlara ne derece etkin bir şekilde bağladığı	4,04
A 2	Yeni ürün veya hizmetlerin bölge dışı pazarlara sunulmasında bölgesel ağların ne derece etkili olduğu	5,18
A 3	Girişimcileri ihtiyaç duydukları doğru kişilere ağları aracılığıyla ne kadar kolayca ulaşabildikleri	5,45
A 4	Yerelde iş ağı etkinliklerinin ne sıklıkla gerçekleştirildiği	4,81

Tablo 13 Ağlar değişkenlerinin ortalama değerleri

- A (Ağlar Değişkeni) için ortalama skor 4,87 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki ağların genel olarak zayıf - orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu değer daha fazla geliştirme gerektiğine işaret etmektedir.
- A1 (Bölgedeki imkânların girişimcileri küresel pazarlara ne derece etkin bir şekilde bağladığı) için ortalama skor 4,04'tür. Bu, bölgenin küresel pazarlara bağlantı konusunda zayıf olduğunu ve bu alanda önemli iyileştirmelerin gerektiğini göstermektedir. Küresel bağlantılar, girişimciler için kritik öneme sahip olduğundan, bu alanda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.
- A2 (Yeni ürün veya hizmetleri bölge dışı pazarlara sunmada bölgesel ağların etkililiği) için ortalama skor 5,18 olarak hesaplanmıştır. Bölgesel ağlar bölge dışı pazarlara erişim konusunda nispeten daha etkilidir. Bu durum, girişimcilerin ürün ve hizmetlerini daha geniş pazarlara taşıma potansiyelini artırıcı bir etkiye sahiptir.
- A3 (İhtiyaç duyulan doğru kişilere ağlar aracılığıyla ne kadar kolay ulaşılabildiği) için ortalama skor 5,45'tir. Bölgedeki ağlar bilgi ve kaynak paylaşımı açısından nispeten iyi durumdadır. Bu durum, girişimcilerin ihtiyaç duydukları desteği bulmalarını kolaylaştırma potansiyeline sahiptir.
- A4 (Yerelde iş ağı etkinliklerinin ne sıklıkla gerçekleştirildiği) için ortalama skor 4,81'dir. Bu skor, yerel iş ağlarının aktivitelerinin ve etkinliklerinin düşük düzeyde olduğunu ve bu etkinliklerin sıklığının ve etkisinin artırılması gerektiğine işaret etmektedir.

4.2.2.2. Liderlik

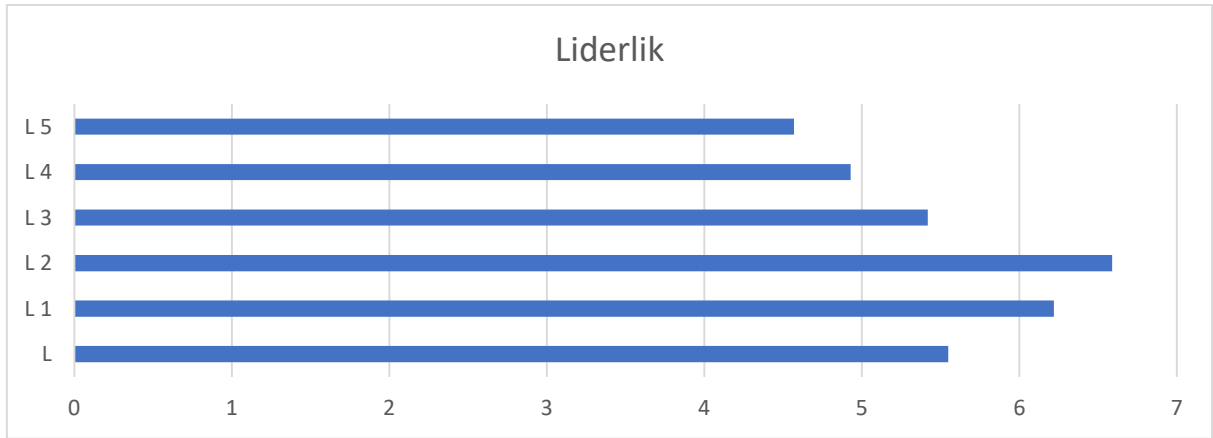
Etkili liderlik, girişimcilerin ihtiyaç duyduğu destek, rehberlik ve kaynakların sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Yerel kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan girişimci destek programları, iş kurma ve büyüme süreçlerini kolaylaştırırken, diğer girişimciler ve startup'lara rol model olarak hizmet ederek, yeni girişimcileri kendi işlerini kurmaya teşvik etmektedir. Mentorluk ve danışmanlık hizmetleri girişimcilerin becerilerini ve stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olurken, kamu ve özel

sektör arasındaki iş birliği ise, ekosistemin genel sağlığını ve gelişimini destekleme noktasında rol oynamaktadır. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen Liderlik skorlarına aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir.

Tablo 14 Liderlik değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
L	Liderlik Değişkeni	5,55
L 1	Yerel kamu kurum ve kuruluşlarının girişimci firmalara yönelik sundukları destek programlarının etkinliği	6,22
L 2	Girişim kararında bölgedeki başka bir firma/startuptan ilham alma düzeyi	6,59
L 3	Bölgedeki girişimcilerin çıkarlarının ne kadar gözetildiği	5,42
L 4	Girişimcilere yönelik mentör ve danışman desteğinin derecesi	4,93
L 5	Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi için kamu – özel sektör iş birliğinin etkinliği	4,57

Tablo 15 Liderlik değişkenlerinin ortalama değerleri

- L (Liderlik Değişkeni) için ortalama skor 5,55 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki liderliğin genel olarak ortalama düzeyde olduğuna, ancak iyileştirmelerin gerekli olduğuna işaret etmektedir.
- L1 (Yerel kamu kurum ve kuruluşlarının girişimci firmalara yönelik sundukları destek programlarının etkinliği) için ortalama skor 6,22 hesaplanmıştır. Bu değer, yerel kamu kurum ve kuruluşlarının girişimcilere yönelik destek programları konusunda etkili olduğunu göstermektedir.
- L2 (Girişim kararında bölgedeki başka bir firma/startup'tan ilham alma) için ortalama skor 6,59'dur. Bu değer, bölgedeki başarılı işletmelerin diğer girişimcilere ilham kaynağı olduğunu ve etkili rol modeller oluşturduğunu göstermektedir.

- L3 (Bölgedeki girişimcilerin çıkarlarının ne kadar gözetildiği) için ortalama skor 5,42, bu bölgedeki liderliğin girişimcilerin çıkarlarını gözetme konusunda ortalama performans gösterdiğine işaret etmektedir.
- L4 (Girişimcilere yönelik mentör ve danışman desteğinin derecesi) için ortalama skor 4,93 olarak hesaplanmıştır. Bu, mentörlük ve danışmanlık desteğinin mevcut olduğunu ancak bu alanda önemli ölçüde geliştirilmesi gereken alanlar bulunduğunu göstermektedir.
- L5 (Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi için kamu – özel sektör iş birliğinin derecesi) için ortalama skor 4,57’dir. Bu skor, kamu ve özel sektör arasındaki iş birliğinin daha da güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

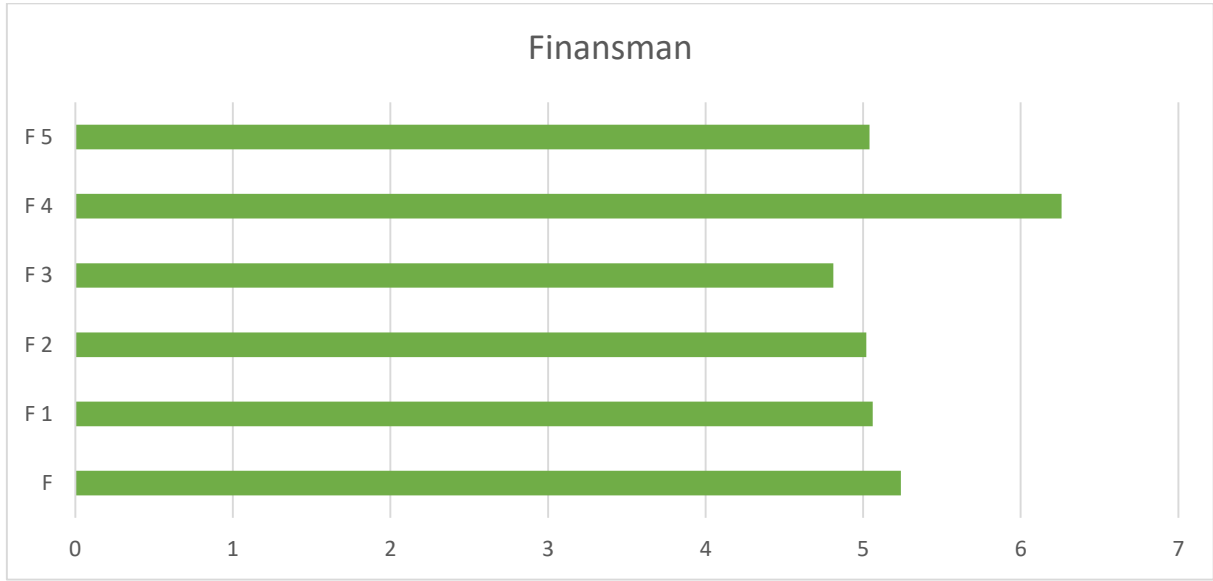
4.2.2.3. Finansman

Girişimcilerin fikirlerini hayata geçirmeleri, işlerini büyütmeleri ve yenilikçi projeleri sürdürülebilmeleri için gerekli sermayeyi sağlamaları noktasında finansman, girişimcilik ekosistemi için hayati öneme sahiptir. Bölgede erişilebilir girişim sermayesi fonları, bireysel yatırımcılar ve çeşitli finansman olanakları, girişimcilerin başlangıç aşamasından büyüme evresine kadar finansal destek bulmalarını kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Bu nedenlerle, sağlam bir finansman yapısının bulunması, bölgenin girişimcilik ekosisteminin sağlığı ve dinamizmi için temel bir unsur olarak kabul edilmektedir. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve derinlemesine mülakatlardan elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen Liderlik skorlarına aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir.

Tablo 16 Finansman Değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
F	Finansman Değişkeni	5,24
F 1	Girişim sermayesi fonlarına erişebilme derecesi	5,06
F 2	Bireysel yatırımcıların varlığı	5,02
F 3	Genel anlamda finansman olanakları	4,81
F 4	Finansman programları ve teşvikler hakkında bilgiye erişebilme derecesi	6,26
F 5	Devlet teşviklerinden yararlanabilme derecesi	5,04

Tablo 17 Finansman Değişkeninin ortalama değerleri

- F (Finansman Değişkeni) için ortalama skor 5,24 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgenin finansman yapısının genel olarak orta düzeyde olduğunu göstermekle birlikte geliştirilecek alanlar olduğuna işaret etmektedir.
- F1 (Girişim sermayesi fonlarına erişebilme derecesi) için ortalama skor 5,06'dır. Bu, bölgedeki girişim sermayesi fonlarına erişimin ortalama düzeyde olduğunu, ancak daha iyi olabileceğini belirtmektedir.
- F2 (Bireysel yatırımcıların varlığı) için ortalama skor 5,02 olarak hesaplanmıştır. Bu değer bölgede bireysel yatırımcıların varlığının ortalama düzeyde olduğunu göstermekte, bu durum da girişimciler için alternatif finansman kaynaklarının sınırlı olabileceğine işaret etmektedir.
- F3 (Genel anlamda finansman olanakları) için ortalama skor 4,81'dir. Bu skor, bölgedeki genel finansman olanaklarının yeterli olmadığını ve geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.
- F4 (Finansman programları ve teşvikler hakkında bilgiye erişebilme derecesi) için ortalama skor 6,26. Bu, finansman programları ve teşvikler hakkında bilgiye erişimin yeterli seviyede olabileceğine işaret etmektedir.
- F5 (Devlet teşviklerinden yararlanabilme derecesi) için ortalama skor 5,04 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, devlet teşviklerinden yararlanmanın ortalama bir düzeyde olduğunu, ancak bu alanda da gelişme potansiyeli olduğunu göstermektedir.

4.2.2.4. Yetenek

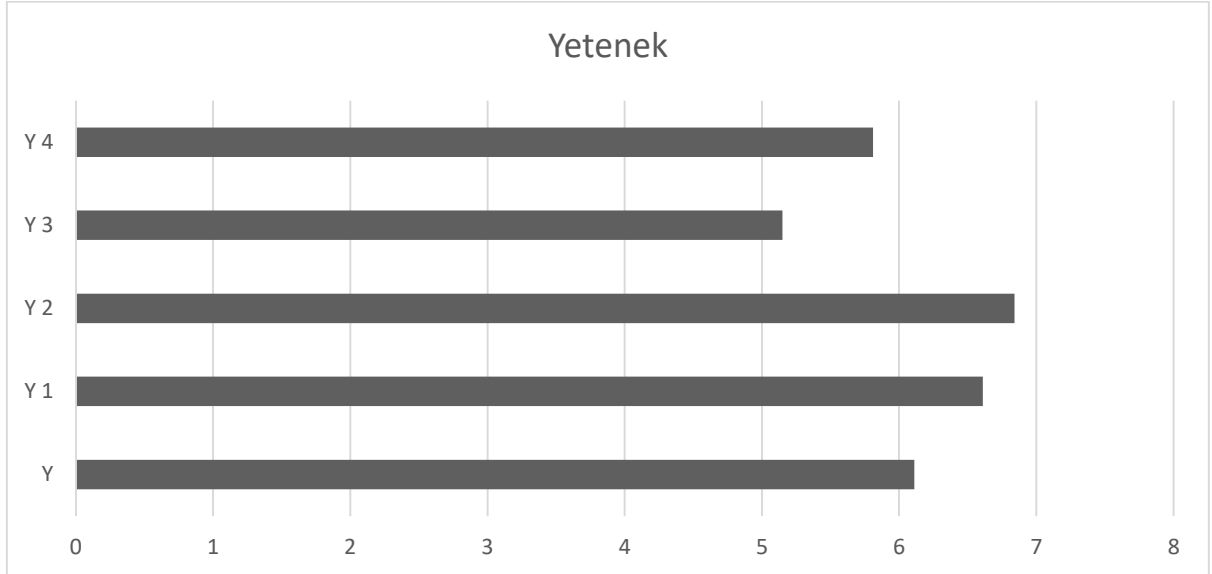
Nitelikli ve yetkin iş gücü, girişimlerin başarısının temelini oluşturmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının, piyasa taleplerine uygun ve girişimcilik odaklı eğitim programları sunması, iş dünyasının ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde yanıt veren, yenilikçi ve yetenekli bir iş gücünün gelişimini teşvik etmektedir. Bu durum, girişimcilik ekosisteminin sağlıklı ve sürdürülebilir büyümesi için önem arz

etmektedir. TRB2 Bölgesi için anket sorularına verilen cevaplar ve derinlemesine mülakatlardan elde edilen verilerle 10 üzerinden ölçülen yetenek skorlarına aşağıdaki tablo ve grafikte yer verilmiştir.

Tablo 18 Yetenek Değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
Y	Yetenek Değişkeni	6,11
Y 1	Bölgedeki yükseköğretim kurumlarının yeterliliği	6,61
Y 2	Girişimcinin kendini yeni bir iş kurabilecek yetkinlikte hissetme derecesi	6,84
Y 3	Bölgedeki yüksek nitelikli çalışan potansiyeli	5,15
Y 4	Yükseköğretim kurumlarının sunduğu programların nitelikli iş gücünü karşılama derecesi	5,81

Tablo 19 Yetenek Değişkenlerinin ortalama değerleri

- Y (Yetenek Değişkeni) için hesaplanan skor 6,11 olup orta düzeyde bir skora işaret etmektedir. Bu değer, bölgedeki genel yetenek seviyesinin orta düzeyde olduğunu göstermekle birlikte iyileştirmeye ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir.
- Y1 (Bölgedeki yükseköğretim kurumlarının yeterliliği) için ortalama skor 6,61 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki yükseköğretim kurumlarının kalitesinin orta düzeyde olduğunu ve ortalama bir eğitim standardına sahip olduklarını göstermektedir. Bölge için nitelikli mezun stokunda iyileştirilmesi gereken alanlar vardır.
- Y2 (Girişimcinin kendini yeni bir iş kurabilecek yetkinlikte hissetme derecesi) için ortalama skor 6,84'tür. Bu, bölgedeki girişimcilerin kendilerini yeterince yetkin ve hazır hissettiklerini ve girişimcilik faaliyetlerinin yaygınlığını ve olumlu bir ekosistem ortamını yansıtmaktadır.

- Y3 (Bölgedeki yüksek nitelikli çalışan potansiyeli) için ortalama skor 5,15 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki yüksek nitelikli iş gücü potansiyelinin orta düzeyde olduğunu ve bu alanda gelişme potansiyeli bulunduğunu göstermektedir.
- Y4 (Yükseköğretim kurumlarının sunduğu programların nitelikli iş gücünü karşılama derecesi) için ortalama skor 5,81'dir. Bu değer, yükseköğretim kurumlarının programlarının iş dünyasının ihtiyaçlarına yönelik olduğunu, ancak bu alanda da geliştirilmesi gereken yönler olduğunu göstermektedir.

4.2.2.5. Yeni Bilgi

Yeni Bilgi değişkeni, bölgesel gelire oranlanmış Ar-Ge yatırımları olarak, bir bölgenin girişimcilik ekosistemini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu oran, bölgedeki yenilik ve teknolojik ilerlemenin bir göstergesi olarak kabul edilmekte, yüksek Ar-Ge yatırımları, yeni ürünlerin, hizmetlerin ve iş modellerinin geliştirilmesine yol açarak, bölgesel ekonomide yenilikçiliği ve rekabetçiliği teşvik etmektedir. Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar, bilimsel ve teknik bilginin genişlemesine katkıda bulunmakta, bu da bölgedeki işletmelerin ve girişimcilerin daha etkili ve verimli çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Yeni bilgi ve teknolojilerin bu sürekli akışı, bölgenin girişimcilik ekosisteminin sürdürülebilir büyümesi ve dinamizmi için hayati öneme sahip olup, küresel rekabette avantaj sağlamak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için temel bir unsurdur.

Modelde Yeni Bilgi değişkeni anket sorularıyla ölçülmeyip TÜİK'in bölgesel istatistiklerinden yola çıkılarak önce her bir Düzey II bölgesi için Ar-Ge harcamalarının, bölge geliri içindeki payı hesaplanmıştır. Tablo 4'te yer verilen bu hesaplamalar incelendiğinde TRB2 Bölgesi'nin, tüm Düzey II bölgeler arasında sondan beşinci olduğu görülmektedir. Bu da oldukça düşük bir Yeni Bilgi düzeyine işaret etmektedir. Daha önce veri analizi başlığında yer verilen formülle hesaplanan Yeni Bilgi değişkeni, 1,65'tir.

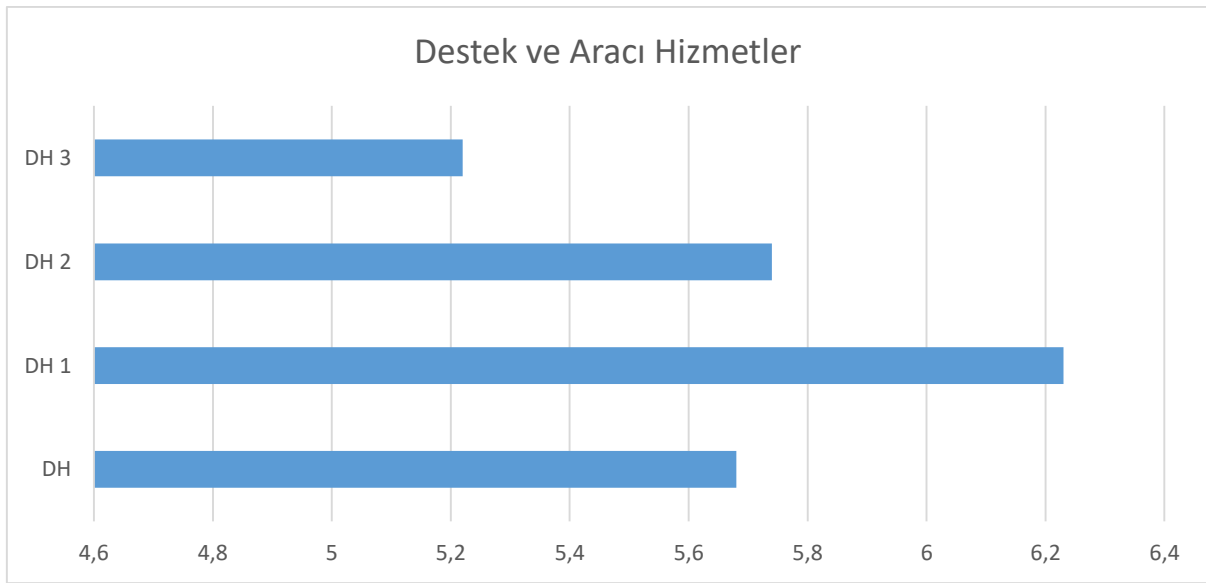
4.2.2.6. Destek ve Aracı Hizmetler

Destek ve Aracı Hizmetler, girişimcilerin işlerini etkin bir şekilde kurmalarını ve yönetmelerini sağlayan temel yapı taşlarından biridir. Profesyonel hizmetlere erişim, girişimcilerin hukuki, mali ve idari süreçleri daha etkili bir şekilde yönetmelerine olanak tanımaktadır. İnkübatörler ve iş geliştirme merkezleri, genç işletmelere rehberlik, eğitim ve ağ oluşturma fırsatları sunarak, başlangıç aşamasındaki zorlukları aşmalarına ve işlerini sağlam temeller üzerine kurmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, uygun fiyatlı taşeron ve danışmanlık hizmetleri, özellikle kaynakları sınırlı olan girişimciler için, maliyetleri azaltmaya ve işletmelerin rekabetçiliğini artırmaya katkıda bulunmaktadır. Bu destek mekanizmalarının sağlam bir yapıya sahip olması, bölgedeki girişimcilik ekosisteminin genel sağlığına ve sürdürülebilir büyümesine doğrudan katkıda bulunmakla birlikte girişimcilerin başarı şansını artırmaktadır.

Tablo 20 Destek ve Aracı Hizmetler Değişkenlerinin ortalama değerleri

Değişken	Değişkenin Tanımı	Ortalama Skor
DH	Destek ve Aracı Hizmetler Değişkeni	5,68
DH 1	Girişimcilerin profesyonel hizmetlere (muhasibeciler, avukatlar vs.) erişebilme derecesi	6,23
DH 2	Bölgedeki inkübatörler ve iş geliştirme merkezlerinin destek seviyeleri	5,74
DH 3	Taşeron ve danışmanlık maliyetlerinin uygunluğu	5,22

Grafik 14 Destek ve Aracı Hizmetler Değişkenlerinin ortalama değerleri

- DH (Destek ve Aracı Hizmetler Değişkeni) için ortalama skor 5,68 olarak hesaplanmıştır. Bu skor, bölgedeki destek ve aracı hizmetlerin genel olarak ortalama düzeyde olduğunu göstermekte ve bu alanda iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.
- DH1 (Girişimcilerin profesyonel hizmetlere erişebilme derecesi) için ortalama skor 6,23'tür. Bu, bölgede avukatlar, muhasibeciler ve benzeri profesyonel hizmetlere erişimin orta - iyi bir düzeyde olduğunu göstermektedir.
- DH2 (Bölgedeki inkübatörler ve iş geliştirme merkezlerinin destek seviyeleri) için ortalama skor 5,74 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, bölgedeki inkübatörlerin, iş geliştirme merkezlerinin ve benzer destekleyici yapıların girişimcilere sağladığı desteğin ortalama düzeyde olduğunu, ancak bu alanın daha da güçlendirilebileceğini göstermektedir.
- DH3 (Taşeron ve danışmanlık maliyetlerinin uygunluğu) için ortalama skor 5,22'dir. Bu skor, taşeron ve danışmanlık hizmetlerinin maliyetlerinin ortalama düzeyde uygun olduğunu göstermektedir, ancak maliyetlerin daha da düşürülmesi veya daha uygun hale getirilmesi yönünde bir ihtiyaç vardır.

4.2.3. Korelasyon Analizi

TRB2 Bölgesi'ndeki çeşitli girişimcilik ekosistemi değişkenleri arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizi tablosuna aşağıda yer verilmiştir. Pearson korelasyon katsayısı, -1 ile +1 arasında değişmekte ve değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin yönünü ve gücünü ifade etmektedir. Pozitif bir korelasyon, değişkenler arasında doğru orantılı bir ilişki olduğuna, negatif bir korelasyon ise ters orantılı bir ilişkiye işaret etmektedir. 0'a yakın değerler, zayıf bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Korelasyon analizinden elde edilen bazı önemli bulgular şu şekildedir:

1. **Girişimcilik Kültürü ve Resmi Kurumlar** arasında pozitif bir korelasyon (0,313) bulunmuştur. Bu pozitif ilişki resmi kurumların destekleyici politikaların girişimcilik kültürünü pozitif etkilediğini göstermektedir.
2. **Fiziksel Altyapı ve Talep** arasında pozitif bir korelasyon (0,311) hesaplanmıştır. Girişimcilik ekosisteminin fiziksel altyapısının iyileştirilmesinin talep değişkenini pozitif yönde etkileyeceği beklenmektedir.
3. **Liderlik ve Talep** arasında güçlü bir pozitif korelasyon (0,311) vardır. Bu pozitif ilişki etkili liderliğin, bölgedeki talebi arttırabileceğini göstermektedir.
4. **Liderlik ve Yetenek** değişkenleri arasında da pozitif bir korelasyon saptanmıştır. Bu pozitif ilişki etkili liderliğin, yetenek gelişimini desteklediğini işaret etmektedir.
5. **Finansman ile Destek ve Aracı Hizmetler ve Ağlar** arasında pozitif korelasyonlar (sırasıyla 0,299 ve 0,171) tespit edilmiştir. Finansman olanaklarının artmasıyla destek ve aracı hizmetlerin seviyesinin ve ağların etkinliğinin iyileşmesi beklenmektedir.
6. En güçlü pozitif korelasyon (0,349) **Destek ve Aracı Hizmetler ve Ağlar** arasında tespit edilmiştir. Bu ilişki destek ve aracı hizmetlerin seviyesinin artmasının, ağların etkinliğinin iyileşmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 21 Korelasyon Analizi bulguları

		Resmi kurumlar	Girişimcilik kültürü	Fiziksel altyapı	Talep	Liderlik	Yetenek	Finansman	Aracı kurumlar	Network
Resmi Kurumlar	Pearson Correlation	1	,313**	,058	-,111	-,028	-,053	-,109	,031	-,033
	p		,000	,358	,078	,662	,399	,084	,619	,607
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Girişimcilik Kültürü	Pearson Correlation	,313**	1	,058	,145*	,020	,127*	-,019	,121	-,057
	p	,000		,358	,021	,757	,044	,762	,054	,366
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Fiziksel Altyapı	Pearson Correlation	,058	,058	1	,216**	-,008	,084	-,021	,175**	-,062
	p	,358	,358		,001	,900	,182	,735	,005	,330
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Talep	Pearson Correlation	-,111	,145*	,216**	1	,311**	,029	,010	,091	-,015
	p	,078	,021	,001		,000	,646	,872	,148	,813

	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Liderlik	Pearson Correlation	-,028	,020	-,008	,311**	1	,183**	-,008	,016	,166**
	P	,662	,757	,900	,000		,004	,897	,795	,008
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Yetenek	Pearson Correlation	-,053	,127*	,084	,029	,183**	1	,032	,010	,107
	P	,399	,044	,182	,646	,004		,614	,875	,089
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Finansman	Pearson Correlation	-,109	-,019	-,021	,010	-,008	,032	1	,229**	,171**
	P	,084	,762	,735	,872	,897	,614		,000	,007
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Aracı kurumlar	Pearson Correlation	,031	,121	,175**	,091	,016	,010	,229**	1	,349**
	P	,619	,054	,005	,148	,795	,875	,000		,000
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
Network	Pearson Correlation	-,033	-,057	-,062	-,015	,166**	,107	,171**	,349**	1
	P	,607	,366	,330	,813	,008	,089	,007	,000	
	N	252	252	252	252	252	252	252	252	252
**. Korelasyon 0.01 güven düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).										
*. Korelasyon 0.05 güven düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).										

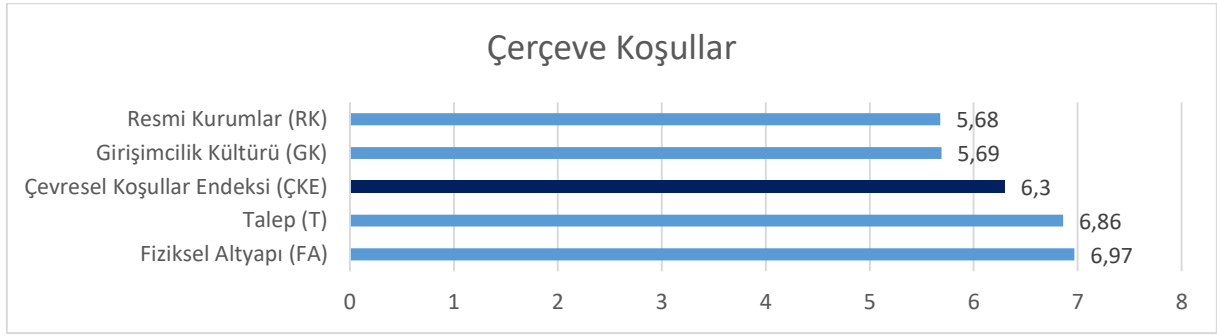
Bu sonuçlar, bölgedeki girişimcilik ekosisteminin farklı unsurlarının birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu ve bu ilişkilerin ekosistemin genel sağlığı ve başarısı üzerinde nasıl bir etki yaratabileceğini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. İlişkilerin anlaşılmasının, bu değişkenlerin geliştirme ve güçlendirme stratejilerinin etkin bir şekilde planlanmasına yardımcı olması beklenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

TRB2 Bölgesi'nin girişimcilik ekosistemi, çok boyutlu bir yapıya sahiptir ve tüm yönleriyle eş zamanlı müdahale gerektirmekte; bu da önemli miktarda kaynak ihtiyacı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Erik Stam tarafından geliştirilen ve Küresel Girişimcilik Monitörü (GEM) tarafından dünya çapında kullanılan metodolojiyi benimsememizin nedeni, bu karmaşık yapının etkili bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Seçilen bu yaklaşım, bölgenin girişimcilik ekosistemindeki güçlü ve zayıf yönleri belirleyerek, gelişim için öncelik verilmesi gereken alanlara odaklanmamıza olanak tanımıştır.

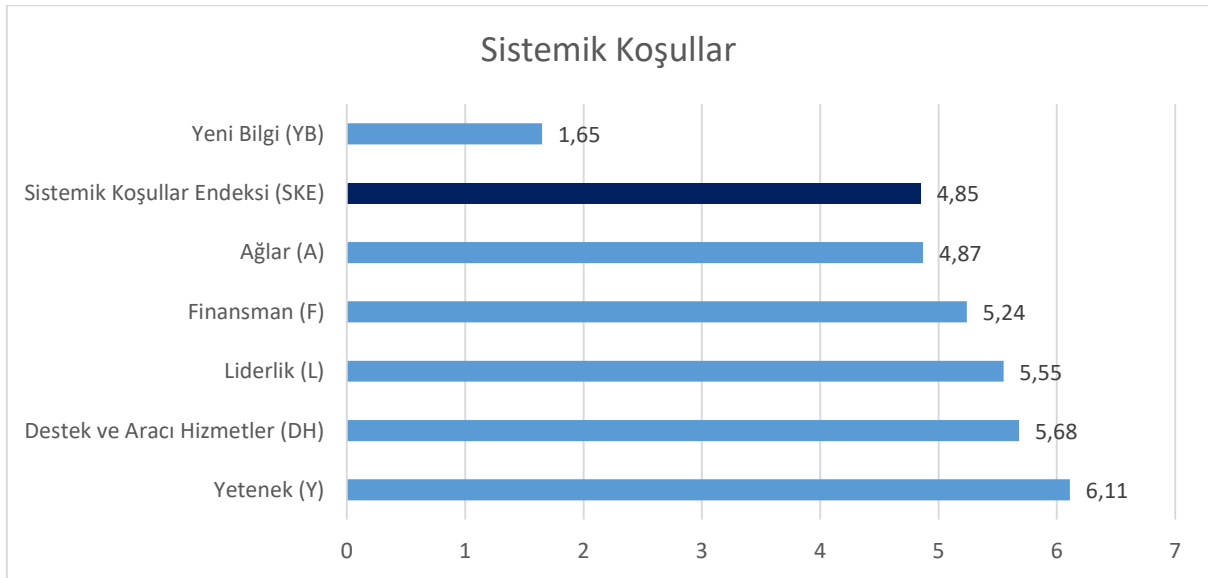
Girişimcilik ekosisteminin fiziksel ve sosyal altyapısını, yani ekosistemin üzerine inşa edildiği temeli temsil eden çerçeve koşullar, Resmi Kurumlar (RK), Girişimcilik Kültürü (GK), Fiziksel Altyapı (FA) ve Talep (T) değişkenlerinden oluşmaktadır. Elde edilen verilerden yapılan analiz sonucunda, bu değişkenlerin hesaplanan değerlerinin ortalaması Çerçeve Koşullar Endeksini (ÇKE) vermektedir.

Grafik 15 Çerçeve Koşullar Endeks değerleri

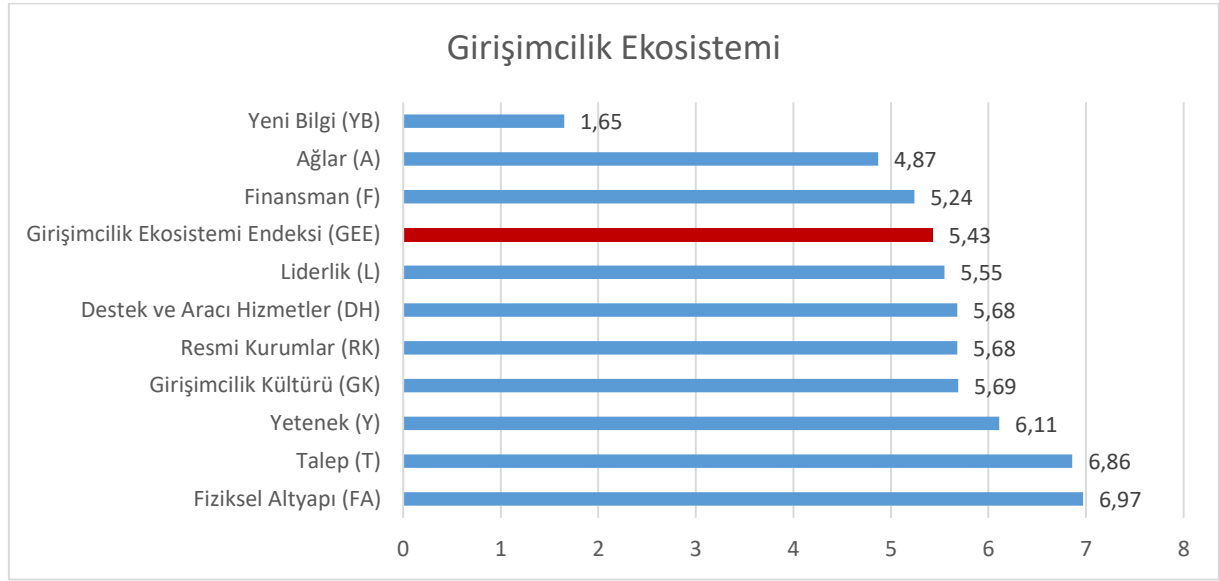
Sistemik koşullar, çerçeve koşullara nazaran, yapılan müdahalelerin sonuçlarının daha kısa sürede alınabildiği dinamikleri ifade etmektedir. Bu koşullar, ekosistemin iç dinamiklerini, girişimcilerin, yatırımcıların, kurumların ve diğer paydaşların arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri kapsamaktadır. Sistemik koşullar; Ağlar (A), Finansman (F), Liderlik (L), Yetenek (Y), Yeni Bilgi (YB) ve Destek ve Aracı Hizmetler (DH) değişkenlerinden oluşmaktadır. Elde edilen verilerden yapılan analiz sonucunda, bu değişkenlerin hesaplanan değerlerinin ortalaması Sistemik Koşullar Endeksini (SKE) vermektedir.

Grafik 16 Sistemik Koşullar Endeks değerleri

Girişimcilik Ekosistemi modelde yer alan 10 değişkenin skorlarının ortalamasıdır. Girişimcilik Ekosisteminin mevcut durumunu temsil eden skor, 5,43 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, düşük - orta düzeyde bir ekosistem düzeyine işaret etmektedir.

Grafik 17 Girişimcilik Ekosistemi Endeks değerleri

Tüm değişkenler birlikte incelendiğinde, endeks seviyenin altında kalan Yeni Bilgi, Ağlar ve Finansman değişkenleri, ekosistemin zayıf alanlarını temsil etmektedir. Liderlik, Destek ve Aracı Hizmetler, Resmi Kurumlar, Girişimcilik Kültürü değişkenleri, zayıf – orta düzeydeki alanlardır. Yetenek, Talep ve Fiziksel Altyapı değişkenleri ise orta düzeydeki alanlardır. TRB2 Bölgesi’nin girişimcilik ekosistemine dair 7 ve üzeri skora sahip güçlü alanlar tespit edilmemiştir.

Fiziksel altyapı ve talep değişkenlerinin nispeten yüksek puanları, bölgenin girişimciler için sağlam bir temele sahip olduğuna ve güçlü bir pazar talebi ile desteklendiğine işaret etmektedir. Bu durum, girişimcilerin faaliyetlerine sağlam bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Yetenek değişkeni de olumlu bir tablo çizerken, eğitim kurumlarının sunduğu programların ve yetişmiş iş gücünün bölgedeki girişimcilerin ihtiyaçlarını nispeten karşılayabildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, girişimcilik kültürü ve resmi kurumlar orta düzeyde puan almıştır. Bu durum, bu alanlarda belli bir temelin mevcut olduğunu, ancak daha fazla teşvik ve destek ile geliştirilebileceğini göstermektedir. Özellikle girişimcilik kültürünü güçlendirmek için, yerel başarı hikâyelerinin daha fazla vurgulanması ve girişimciliği destekleyen toplumsal değerlerin teşvik edilmesi önerilmektedir.

Liderlik puanının ortalama seviyede olması, bölgede girişimciler için bir destek yapılanması olduğunu fakat daha kuvvetli liderlik ve yönlendirme gerektiğini belirtmektedir. Liderler, girişimcilik ekosistemini daha aktif bir şekilde yönlendirebilir ve girişimcilik faaliyetlerini desteklemek için kamu ve özel sektör arasında iş birliğini artırabilir.

Finansman ve ağlar gibi değişkenlerdeki nispeten düşük puanlar, özellikle girişim sermayesi, melek yatırımcılar ve etkili iş ağları gibi alanlarda gelişme ihtiyacına işaret etmektedir. Finansman olanaklarını artırmak için, kamu ve özel sektör yatırımcıları tarafından daha fazla teşvik ve fon sağlanması

gerekmektedir. Ayrıca, ağ oluşturma imkânlarını artırmak amacıyla düzenli ağ kurma etkinlikleri ve işbirliği platformları oluşturulması gerektiği açıktır.

En düşük değer, Yeni Bilgi alanında hesaplanmıştır. Bölgenin Ar-Ge harcamalarının gelirindeki payının artırılması yönünde ciddi bir ihtiyaç vardır. Araştırma altyapılarının iyileştirilmesi, Ar-Ge yatırımlarının teşvik edilmesi, teknoloji parkları ve yenilik merkezleri gibi yapıların oluşturulması ve üniversite – sanayi iş birliklerinin güçlendirilmesi, girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi açısından kritik önem arz etmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki politika önerileri sunulmuştur:

1. Bölgenin Ar-Ge kapasitesinin geliştirilmesine yönelik, mevcut araştırma altyapılarının iyileştirilmesi, yeni araştırma altyapılarının kurulması ve araştırma yapan kurumların nitelikli araştırma projelerine teknik ve finansal destek sağlanması,
2. Girişimcilerin ağlarla olan bağlantılarını arttıracak, iş ve girişimcilik zirveleri, hızlandırılmış programlarla ilişkilendirilmiş ‘pitch’ günleri ve sektörel buluşmalar gibi ağ kurma etkinliklerin organize edilmesi ve desteklenmesi,
3. Deneyimli iş insanlarının yeni girişimcilerle bir araya geldiği mentör – menti eşleştirme programlarının; girişimcilerin ürünlerini ve hizmetlerini sergileyebilecekleri, geri bildirim alabilecekleri ve müşteri bazını genişletebilecekleri ‘Demo Günleri’ etkinliklerinin organize edilmesi ve desteklenmesi,
4. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi için melek yatırımcı ağının kurulması,
5. Girişimciler için kamu finansman kaynaklarının ötesinde Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Ticaret ve Sanayi Odaları, Teknokent, TEKMER vb. diğer girişimcilik ekosistemi aktörlerinin üyesi olduğu Bölgesel Girişim Sermayesi Fonu’nun kurulması,
6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde faaliyet gösteren yenilikçi firmaların araştırma geliştirme ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için girişimci ve akademisyenleri bir araya getiren bir portalın oluşturulması,
7. Kamu ve özel sektörün, girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesine yönelik iş birliği fırsatlarının değerlendirilmesi; hem kamu hem de özel sektör fonlarını birleştirerek, eğitim, mentorluk, finansman gibi konularda girişimcilere destek sağlayacak ve bölge açısından liderlik rolünü üstlenecek bir vakıf kurulumunun desteklenmesi,
8. Startupların ihtiyaç duydukları taşeron ve danışmanlık hizmetlerine daha kolay erişebilmeleri adına danışmanlık maliyetlerini kapsayan teknik destek programlarının tasarlanıp yürütülmesi,
9. Girişimci firmaların karşılaştığı bürokratik zorlukların minimal seviyeye indirilmesi adına sadece yeni nesil girişimcilere yönelik tek durak ofislerinin kurulması/geliştirilmesi,

10. Özellikle ulusal ve uluslararası paydaşlarla iş birlikleri geliştirerek bootcamp, hackathon, ideathon, startup weekends, pitch days ve meet-up etkinliklerinin sıklığı ve niteliğinin artırılması önerilmektedir.

6. KAYNAKÇA

Ashoka, (2018). Leading Social Entrepreneurs

Bloom, P. N., Chatterji, A. K., (2009). Scaling social entrepreneurial impact. *California management review*, 51(3), 114-133.

Bruner, G. C., Hensel, P. J. (1992). Marketing scales handbook: A compilation of multiitem assures. Chicago, American Marketing Association.

Clarke, A., & Dougherty, I. (2010). Youth-led social entrepreneurship: Enabling social change. *International Review of Entrepreneurship*, 8(2), 1-23.

Cohen, B., & Winn, M. I. (2007). Market imperfections, opportunity and sustainable entrepreneurship. *Journal of business venturing*, 22(1), 29-49.

Crane, A. (2000). Corporate greening as amoralization. *Organization Studies*, 21(4), 673-696.

Dangelico, R. M., & Pujari, D. (2010). Mainstreaming green product innovation: Why and how companies integrate environmental sustainability. *Journal of business ethics*, 95, 471-486.

Dean, T. J., & McMullen, J. S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: Reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *Journal of business venturing*, 22(1), 50-76.

Dees, J. G. (2018). The meaning of social entrepreneurship 1, 2. In *Case studies in social entrepreneurship and sustainability* (pp. 22-30). Routledge.

Demirel, P., & Danisman, G. O. (2019). Eco-innovation and firm growth in the circular economy: Evidence from European small-and medium-sized enterprises. *Business Strategy and the Environment*, 28(8), 1608-1618.

Defourny, J., & Nyssens, M. (2006). Defining social enterprise. *Social enterprise: At the crossroads of market, public policies and civil society*, 7, 3-27.

Drayton, B. (2018). Everyone a changemaker–social entrepreneurship’s ultimate goal. In *Creating a New Civilization through Social Entrepreneurship* (pp. 53-61). Routledge.

GEM, (2021). Nova Scotia’s Entrepreneurial Ecosystem: A Global Entrepreneurship Monitor (GEM) Entrepreneurship Ecosystem Report

GEM, (2023). 2022/2023 Global Report: Adapting to a “New Normal”

Hart, S. L. (1995). A natural-resource-based view of the firm. *Academy of management review*, 20(4), 986-1014.

ILO, (2017). Promoting Social Entrepreneurship and Social Capital: A Practice Guide to Supporting Social Entrepreneurship and Inclusiveness in Rural Communities.

Liguori, E., Bendickson, J., Solomon, S., & McDowell, W. C. (2019). Development of a multi-dimensional measure for assessing entrepreneurial ecosystems. *Entrepreneurship & Regional Development*, 31(1–2), 7–21.

Martin, R. L., & Osberg, S. (2007). Social entrepreneurship: The case for definition.

McKinsey, (2023). Technology Trends Outlook

Mrkajic, B., Murtinu, S., & Scalera, V. G. (2019). Is green the new gold? Venture capital and green entrepreneurship. *Small business economics*, 52, 929-950.

Rajnoha, R., & Lesnikova, P. (2022). Sustainable competitiveness: How does global competitiveness index relate to economic performance accompanied by the sustainable development?. *Journal of Competitiveness*.

Özdemir, M. Ç., & Işık, V. (2023). Az Gelişmiş Bir Bölgede Geleceğin İşleri ve Yeni Nesil Beceriler Genç İşsizliği İçin Çözüm Olabilir Mi?: TRB2 Bölgesi Örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 377-398.

Pacheco, D. F., Dean, T. J., & Payne, D. S. (2010). Escaping the green prison: Entrepreneurship and the creation of opportunities for sustainable development. *Journal of Business Venturing*, 25(5), 464-480.

Porter, M. E., & Linde, C. V. D. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of economic perspectives*, 9(4), 97-118.

Prange, C., & Pinho, J. C. (2017). How personal and organizational drivers impact on SME international performance: The mediating role of organizational innovation. *International business review*, 26(6), 1114-1123.

Stam, E. (2014). The Dutch entrepreneurial ecosystem. *Erişim: SSRN 2473475*.

Stam, E. (2015). Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique. *European planning studies*, 23(9), 1759-1769.

Stam, E. (2018). Measuring entrepreneurial ecosystems. *Entrepreneurial ecosystems: Place-based transformations and transitions*, 173-197.

Startups.watch. (2023). Turkish Startup Ecosystem: Year in Review 2022. <https://startups.watch/reports>

Startups.watch. (2023). Turkish Startup Ecosystem: 2023 Q3 Report. <https://startups.watch/reports>

STB, (2019). 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi

STB, (2022). Teknogirişim Stratejisi

Yépez, E. T., & de la Fuente, A. B. (2023). Sustainable entrepreneurship as a key economic driver of change for SME in developing and least-developed countries. *Revista de ciencias sociales*, 29(3), 17-24.

UN, (2020). World Youth Report: Youth, Social Entrepreneurship and the 2030 Agenda

WEF, Schwab Foundation, Deloitte. (2022). Unlocking the Social Economy: Towards an inclusive and resilient society.

WEF, (2023). Annual Report